

.....
296.056 OSZK
.....

Obd. I. $\frac{2}{1}$

A

váci kegyes-tanítórendi ház

KÖNYVTÁRA.

Mi. betű I. b. 13. szám.

Országos Széchényi Könyvtár

R ö v i d

Ú t m u t a t á s

a' Magyar Nyelv'

taníttására.

E l s ő R é s z

a' Hajtogatásokról, 's azokat megelőző
Készületekről.

Országos Széchényi Könyvtár

P e s t e n ,

Fűskúti Landerer Lajos betűivel.

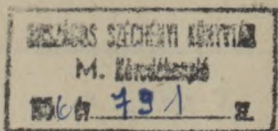
1 8 2 7.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

296056

Meszsze a' másoknál jobban tudás képzeletétől, meszsze a' mások által végzett Munkák ótsárlásától; egyedül a' Tanulóknak lehető könnyítés vétete velem tollat, e' rövid Útmutatásnak írására. Általános különözt c'ben senki sem fog találni, de olyat igen, mellyben sokan nem egygyeznek. Ezt nem viszketegség szüli, hanem amaz állandó szabás, melly szerént én a' gyökértől nem távozom a' származottakban is mind a'dig, valámig kéntelenség nem bír a'ra. A' kétségesekben Atyáinkat követem. Nem makatsság ez, hanem mély tisztelet mind az eránt, valami tsak az ősiség bélyegét viseli. Illy esetekben inkább a' nemzetiséghez ragaszkodom én, mint sem az idegen szokáshoz, mert amaz örökös, e' pedig tsak költsönözött, 's gyakran szerentsétlenül alkalmaztatott. Miért tsúszott be a' közelebb múlt Századokban élt Tudósainknak írásaikba a'nyi latinismus? — Koránt se a' nyelv bővítés vólt nálok a' fő szándék, mert az a'kor még talám tsak észébe sem jutott senkinek is; — hanem a' római nyelv tanúttatása, *) 's az e'ből következett szórúl szóra való fordittás. Vegyük például Janua Lingvae Latinae § 761. „Omnis dimensio fit per triangulum“ így fordittva: „Minden mérés lész az három szegleten“ Ha a' Januába tetszett vólna az eredeti nyelven írónak igazábban tenni: „Omnis dimensio fit ope trigonometriae“ bizonyosan a' fordittás is helyesebb lett volna. A' tanítványok tanítójuk szájából meghallván 's megtanúllván egyszer a' hibás Magyarságot, később tekin-

*) „In Latii cryptis quaero tenere facem“ — így ír magáról még Páriz-Pápai Ferentz is, a' maga képe alá tett Epigrammában.

telbe sem vették az első okot, hanem magok kénynekből is éltek véle, sőt talám még ékességnek tartották. Illy nagy ereje van a' megszokásnak, illy vonzó hatalma a' tanítók példájának! Itt, ha valahol igaz, igaz a' Horátz állítása:

„Quo semel imbuta est recens servabit odorem

Testa diu“ — Ezért kell Ifjainkba mindeneknek előtte igaz tudományt tsepegtetnünk.

Hogy egy illyen Munkára elmúlhatatlan szükségünk legyen, egy szívvel vallja az egész Nemzet; de ha titkolnánk is, ezer tapasztalás bizonyíttaná. Egyéb aránt én magamnak tsalhatatlanságot nem követelek; a' szerentsébb nyomozót utánnam színt' olly tisztelettel fogadom, mint a' millyennel viseltetem azok eránt, kik előttem tették ditséretes fáradságaikat. Hogy némelly nyelv tanítókat megneveztem írásomban, kéntelen voltam vele, különbben ki tudná eltalálni mit nem hagyhatunk helyben. A' hibát illy esetekben kimutatnunk, hazafiúi szent kötelesség —

„Licuit, semperque licebit

Parcere personis, dicere de vitiis.“ — De mind e' mellett is, káromon tanúlva, félek én az illy igaz mondas következésétől; 's ez az oka, hogy most, tsak mintegy mutatóúl, az Első Rész Kiadásával zárom Munkámat. E'nek elfogadtatása vagy megvettetése határozza meg a' hátra maradt Részek sorsát.

A' Nemzetnek jótévő Angyala vezéreljen bennünket egygyet - értésre, melly egyedül eszközlője az igaz nagyságnak; de ha minden igyekezet mellett sem érhattjük ezt el, legalább türjük el egymást: írjunk szépet és jót; egy-két betűnek különbözése, soha sem fogja belső bőségétől megfosztani igyekezetünket.

E l s ő S z a k a s z .

A' betűkről, 's azoknak kimondatásokról.

A' magyar betűköt, vagy formájokra, vagy hang- Betük felosztása.
jokra nézve tekinthettjük.

Formájokra nézve a' régi római, 's ma több europai Nemzetek' betűikhez hasonlók; de hangjokra nézve sokat különböznek mind a' római, mind a' mai több Nemzeteknek betűiktől.

Midőn a' Magyarok Európába jöttek, kétségen kívül való, hogy tulajdon betűik vóltak; de eltöröltte azokat a' következő Századoknak viszonagsága, a'nyira, hogy minden e'dig látott előadások azoknak formájokról, mind tsak merő gyanítások. A' szorgalmatos nyomozások mire mehetnek jövődőben, azt még előttünk sűrű homály fedi.

A' Keresztyén vallás felvételével vették fel a' római betűket, mellyek számokra 's tehetségekre nézve kevesebbek lévén az á'siai hangoknál, üdönként kényjek szerint változtatva tették azokat össze az Írók, a' kívánt hang kijelentésére. Mikor, mellyik, 's mi féle hangot ábrázolt? — a' régi irományokról való tanításokban foglalhat inkább helyet, mint sem itt a' nyelv tudományban, hol

a' tanulni kezdők kedvéért, tsak a' mait nyomozhattjuk.

Ma a' betűinket ilyen formán írjuk: a, á, b, cs, cz, vagy e' kettő helyett: ts, tz, d, d's, dz, e, é, f, g, gy, h, i, í, k, l, ly, m, n, ny, o, ó, ö, ő, p, r, s, sz, t, ty, u, ú, ü, ű, z, zs, j, v.

Felosztatnak a' magyar betűk-is, mint minden szomszédjaink betűi, magánhangzókra, és mással hangzókra.

A' Magánhangzók,

Magánhang-
zók.
Rövidek.

a) hangjaikra nézve:

a) rövidek, mint: a, e, i, o, ö, u, ü; és az y, i helyett,

Hosszúk.

b) hosszúk, mint: á, é, í, ó, ő, ú, ű. — Ezeket amazoktól, a' leírásban tsak egy tetejekenn álló vonás különbözteti, a' kimondásban pedig, a' száznak tagosabb nyílása.

Okoz a' száznak különbbféle alkalmaztatása még több különböző hangokat is, ugyan azon egy betűnek kimondásával; melly különbözést legnyilvánbban lehet észre venni az e hangjában; mellyre különös figyelmet fordítottván, több nyelv tanítottok különböztetnek legalább három féle e, hangot. Ezt én, ki egyedül a' Tanulók könnyíthetését tettem magamnak tárgyúl, a'nyival kevésbbé fogadhatom - el, mint - hogy olly finom különbözés az a, 's o hangjaikbanis találtaik; de azért több féle a, 's o betűkkel nem terhelljük nyelvünket. Azonban, ha szabad másokról példát vennünk, találtaik az e hangjára nézve a' Frantziáknál is különbözés, még is betűik számát szaporítani, mind e'dig nem látták szükségesnek.

b) Rokonságokra nézve a' magánhangzók

- a) Mély hangúak a, o, u; akár hosz- Mély hangúak
szúk légyenek, akár rövidek;
- b) Magos hangúak e, ö, ü; ezek is Magos han-
hoszsúak, vagy rövidek légyenek gúk.
bár, különbözést nem szenvednek.
- c) Közép hangú az i, és az e' helyett Közép han-
tétetni szokott y, de tsak úgy, mint gúk.
magán hangzó, ilyenekben p. o.
Pálffy, Péterffy 's a' t.

Ezen felosztása a' magán hangzóknak, nagyon sarkalatos; mert nem sok eredeti magyar szó található, mellyben ezen hangok nem úgy volnának keverve, hogy rokon rokonnal ne álljon: a' ragasztékok pedig, mellyek egyedül teszik nálunk a' hajtogatást, ez ellen vétve soha sem tétethetnek, mint majd a' magok helyén látni fogjuk.

Az i, azért mondatik közép hangúnak, mivel most mély, majd ismét magos hangú betűk rokonságába egyeledik, mint: igaz, ige; innen ragasztékot is majd egy, majd más hangút vesz, a' gyökér természete szerént, mint: igazság, ígézet: irgalmasságot; irigységet 's a' t.

A' mással hangzók, ha tsak az általok ábrá-Mássalhang-
zolt hangokra figyelmeztünk, többfélékre nem osz- zók.
lanak, mivel mind egygyes hangot jelentenek; ha
pedig leírások módját tekintjük, úgy azok

- a) Egygyesek, mint: b, d, f, g, h, Egygyesek.
l, m, n, p, r, s, t, z, j, v.
- b) Öszvefogaltak: cs, cz, vagy ezek Öszvefogaltak.
helyett, ts, tz, d's, dz, gy, ly,
ny, sz, ty, zs.

Mint kelljen a' betűket kimondanunk, leg-Betűk hang-
jobban megtanított reá a' hallás és gyakorlás: hogy jai.
mindazáltal némelly öszve hasonlításokban mu-

tassuk elő, a' Német 's Frantzia nyelveket, mint Európában közönségesen ösmérteket veszszük fel; úgy mindazonáltal, hogy a' hol ezek elégségesek nem volnának, másokat is szabadon megfogunk említeni.

- A. Az a hangja, rövid vagy hosszú légyen, mindegy a' Német 's Frantzia ilyen betűk hangjával: Rauch, rauh, rausch, rabe, wahre, waare. Ma, fatal, graces à Dieu. Ezek szerint nálunk: alma, abrak, ábrázat, akadály, adtam vala.
- B. B, mint szomszédjainknál: Baad, bothe, gebühr. Beau, bon, abondance. Így: bab, babér, bor, borúl, bibor, bőrből, bűnbe.
- Cz. Cz, vagy tz, hangja mindegy. Ezt a' frantzia C-hez hasonlítottunk nem igen tanácsos, mivel ő sze-sziz; egyébűtt pedig úgy mondja ki mint mi a' k betűnket: hasonlítsuk tehát a' római kimondáshoz, midőn az e vagy i magánhangzók előtt áll, mint: Cicer, Caesaries, caecitas. A' Németek z betűjöknek adnak ilyen hangot, mint: zorn, zwirn, verzagt, zeugniss, verzögerung. Nálunk: Czafrang, tzégér, tzipó, lidértz, bértzes, létztzel, peretz.
- Cs. Cs, vagy ts, a' hang itt is mind egy, úgy mondjuk mint a' Németek tsch betűjököt e'ben Deutsch, vagy sch-jokat ében Mensch. Császár, tsésze, tsillag, tsorda, tsupor, pillants, tekerts, tsátsog, gánts, lottsan.
- D. D, minden europai nyelvek' tiszta d hangjához hasonló; így mondja a' Német: darben, diener, dummheit, dürre, brand, bruder; így a' Frantzia: dans, déja, monde, dormir, candeur, grandesse; mi pedig: dara, dér, díbdáb, dob, dobban, dudás, nád, nádas, náddal.

D's a' Magyar nyelvben is ritkán fordul elő: így: d'sida, find'sa, lánd'sa, hand'sár; 's talám ugyan azért hagyják ki sokan a' betűk sorából. De, nem a' szavakban elő forduló számról, hanem csak hangról lévén a' kérdés, mi a' betűk rendjében el nem mulaszthattuk elő adni. Hasonló észre-vétel forog fenn a'

D's.

Dz-re nézve is, noha e'nek hangja is nyilván való a' madzag, bodza szavainkban, úgy: bimbószik, bőrdzik 's a' t. igéinkben.

Dz.

E, mint a' római ajakok között hangozhattott az: ego, eram 's más szavakban; a' Németeknél: aber, adler, oder, über: a' Frantziáknál les, ses, mes, manges, így nálunk: ember, kender, epe, sebes, ejtett; megvonva pedig mint a' Németeknél: Ehre, meer, äther; a' a' Frantziáknál: aimer, méchant, être, maître, Épség, érték, szélvész. Ez hajdanában mint lehetett, gyaníttattja velünk az öregek szájából hangzó: vir, bíres 's a' t. de azért egyáltalán fogva í hangzásúnak mondani nem lehet.

E.

F, a' szomszédjainknál lévő f betűk hangjához hasonló: mint: fabula, fabel, affect, effect; így nálunk: fal, fog, böffen, fürge, rőf. Illyen hangja van a' Németeknél a' V, ők mondják fau betűnek, mint: Vater, vogel; illyen a' Görögöktől vett szavakban a' ph-nak, mint: Philosophia, Physica 's a' t. De nem tartják ezen szabást az eredeti magyar szavakban egymás mellett álló p és h betűk, mert ezek mindenkor a' magok természeti hangjokat tartják, így: pap-hoz, nap-hoz 's a' t. nem pedig pafoz, nafoz.

F.

Ph.

G, hasonló a' Német tiszta g hangjához; Gurgel, gabe, geben, gang; így: Gége, gödör, ördög, lánggal.

G.

Gy. Gy olly formán hangzik, mint a' Frantzia nyelvben Dieu, adieu. A' tseh nyelvjárás szerént a' dj - nek van illy forma hangja, djable 's a' t. nálunk: gyámol, hogy, úgy, így, gyöngy, gyöngyös, gyöngygyel.

H. H, a' szó elejénn 's közepénn mindenkor hangzó, mint a' Németeknél: Habicht, hebel, hobel, höhe; nálunk, hab, had, hal, hahota. A' szó végén nyugvó, az az, nem mondatik, mint: óh, tereh, vagy terh, méh, juh, minden erős hehentés nélkül; de mihelyt ragaszték jó utánok, 's így szó középbe esnek, mindjárt hangzóvá lesznek, mint: terhes, méhes, juhoz.

I. I, magánn hangzó a' magyarban, soha sem kerülhet elő j helyett. A' hol áll, a' hangja olyan mint a' Németeknél ezekben: ich, mich, dich, megvonva pedig, mint ugyan nálók az ie, ezekben: Diener, dieb, wiehern. Nálunk: iga, igaz, ír, íz, víz, viza, vízi, kinyílt.

K. K, mint a' Frantziáknál a' tiszta C, az a, o, u 's mással hangzók előtt. Cor, cocard, cour, crane; nálunk így: kakas, káka, kerék, kék, kékkal, kos, kosok, kotzka, kukkan. A' Német k hangjához azért ne hasonlítsuk, mivel ők a' magokénak olly forma hangot követelnek, mint a' Görögök adtak ch betűjöknek; de ez a' mi k betűnkre semmit sem tartozik, sőt hibásak mind azon írások, mellyekben ez a' k, vagy ch helyett vétetik, így: Charakter, ha azt akarjuk hogy eredeti hangját meg tartsa a' magyar ajakak között is, írjuk így: különbben ha karakter lessz belőle, ez nem a' kimondó hibája lészen.

L. L, minden nálunk ösméretes nyelvekben elő kerülő l hangjához hasonló. Így mondja a' Frantzia: le, la, l'éternité; így a' Német: lang leben,

lieben, loben, lügen; így mi: láb, lélek, lidértz, lúd, dúl, hallás, halál.

Ly, a' Német nyelvben ösméretlen hang. — Márton J ó s e f f *) Pannoniájában azt tanította, hogy j hangú. Ezt helyben nem hagyhattuk; a' ki a' szablya és szabja, éllj, és éjj 's a' t. között különbséget nem talál, a'nak — mint Magyarnek — jó éjtszakát. — Igaz hogy a' Németnek nem mondhatnánk hozzá közelebb vető hangot a' j-nél; de mivel nem az, én azzá nem tehetem, 's ugyan azért nem is mondom. A' Frantzia ejt ilyen forma hangot, a'kor, midőn ail vagy aille, eil vagy eille végzetű szavait mondja ki, mint: travail, eventail, une bataille. Nálunk: lyuk, mély, mé-tely, homály, millyen, olyan.

Ly.

M, más nyelvekben is úgy hangzik mint nálunk; így mondja a' Német: Mann, meer, mond, mund, gemüth; így a' Frantzia: Marchand, commis, nombre, így mi: madár, mész, szemmel, him, malom.

M.

N, hasonlóképpen szokott hang szomszédjainknál is, így: Nacht, nicht, noch; így: natur, noblesse, grand, tonneau, tsak hogy mi, a' Frantzia orrban hangzásról bien, rien, tien 's a' t. semmit sem tudunk; a' mi ki mondásunk tiszta, így: nap, nép, nem, kan, kantár, nintsen, benn, kín, kinn.

N.

Ny, a' Német nyelvben nintsen; a' Frantzia olyankor ejti ki, midőn gn betűt egy hangba szorította, mint: gagner, assigner, accompagner; így mi: nyár, nyér, nyír, nyom, kánya, hány, anynya.

Ny.

*) Megengednek nekem azon Irók, kiknek neveket minden Urazás nélkül fogom említeni; schol sem olvasuk a' régicknél: Cicer o Úr, Caesar Úr.

O. O, ez közönségesen ösmért hang európai szomszédjainknál is; így mondja a' Német: ort, morden, morgen; így a' Frantzia: ordonnance, occasion. Ösmérik a' meg húzott hangút is mind ezek mind amazok. A' Németek, hogy bizonyosabban megvonattassék, h betűt tesznek utánna, így: ohr, bohren, vagy megkettőztetik, mint: moor; a' Frantziák pedig au, eau összeírásával jelentik, mint: l'aurore, le beaute, nouveau. Nálunk így: orsó, korsó, orvos, módos, motkos.

Ö. Ö, mind röviden, mind meghúzza ösmért hang, így mondja a' Német: Hölle, götter, öde, könig, unmöglich. A' Frantzia írás szerint, eu, oeu betűk jegyzik, mint: neuf, fleur, coeur, oeuf; noha a' frantzia kimondás habozik, mivel sokszor süket ü hangot követelnek helyette. Lásd Meidinger Fr. Gram. zwanzigste Ausgabe pag. 7. — De ez bár mint légyen, reánk nem tartozik; tsak azért van említve, hogy a' mi ö betűnket ü hanggal senki se ejtse. Ördögös, örlő, börtön, ösztön, ököl, ökör, ör, szór, szőrös.

P. P. közönségesen egy hangot tart minden különböző nyelvű szomszédjainknál is; így ejti a' Német: paar, putz, krüppel; így a' Frantzia: par, père, pour, separer, repondre; így mi: pap, papok, papiros, lép, koppan, zsúp, zsúppok.

R. H, hasonlóképpen minden szomszédjainknál úgy ejtetik ki, mint nálunk. A' Német mondja: Rabe, rede, ruder, arm, verursachen; a' Frantzia: roi, prince, courtesan, parler, faire; így mi: rák, kár, káros, kárral.

S. S, e'nek hangját is egyformán ösmérjük szomszédjainkkal; de leírása módjában különböznék. A' Német sch-val írja, mint: schade,

scheere, schirm, frisch, waschen; a' Frantzia pedig ch-val, mint: chambre, charmer, chercher; mi: sas, sás, sassal, sással, sors, sisak, sisakos. Ha a' följebb említett német vagy frantzia betűk ez, vagy amaz esetben, változtatnák is hangjokat, mint: mensch, chrétien 's a' t. azt ők lássák, mi a' mi s-ünket változhatatlanúl s-nek mondjuk.

Sz, az éppen most említett nyelvekben magános s betűvel íratatik; noha nálok e'nek hangja sokszor által változik z hanggá; de nálunk soha sem, hanem állandóan úgy hangzik mint a' frantzia szájban a'Seigneur, a'németben: es, essen, häszlich. Szag, szék, szín, mész, észszel.

Sz.

T, változhatatlanúl tartja nálunk azon hangot, mellyet a' Németek adnak neki ezekben: Tag, tod, tugend; a' Frantziák: tableau, terre, ton, trésor, brutalite, így mi: tajték, test, tinta, tó, tótól, tóttal.

T

Ty, olyan hangot kíván nálunk, mint a' Frantziáknál ha ie követi, mint: pitie, amitie; tsak hogy nálunk minden kifogás nélkül, nem úgy mint nálok: egyptien. Tyúk, hattyú, pinty, betyár. — Ezen betűnk ösméretlen a' Németeknél, de a'nyival szokottabb a' tseh 's más vele atyafias nyelvekben.

Ty.

U, mint a' Németben: Durst, unwerth, du; megvonva pedig: uhr, schnur. A' Frantzia ezen hangot ou-val írja, mint: nous, vous, jour; mi mondjuk 's írjuk: uborka, udvar, Űr, útas, újjúlt.

U.

Ű, ösméretes hang a' Németeknél is, mind röviden, mind megvonva, mint: Würde, kümmel, übel, fügen. A' Frantziák egygyes u betűvel írják, mint: une, chacune, tsak hogy az ő

Ű.

állandóságokhoz itt sints mit bizakodnunk; mert ők hamar ö hangot követelnek rajta, mint: un 's más szavaikban. Nálunk állandó a' hangja: üreg, üveg, süveg, ürge, ürü, ürült.

Z. Z, a' Német ilyen betű hangjához tellyes-séggel nem hasonlít; inkább a' Frantziához ezekben: zele, zéro, nez. Illyen formán ejti a' végző s hangját is, midőn az a' következő szó magánhangzójához ragad, mint: nous avo^{ns}, vous avés, ils ont 's a' t. Nálunk: zab, búza, zavar, zúzza, gaz, gazzal.

Zs. Zs, a' Németben egészszen ösméretlen; a' Frantzia j betűjét ejti illy formán, mint: je, j' ai, journal. Igy ejti g betűjét is e és i magánhangzói előtt: gentil homme, la sagesse, l' usage. Nálunk: zsákmány, zsóld, zsóldos, gúzs, gúzs-zsal.

J. J, a' németben ugyan illy hangot tart, mint: Jahr, jeder, joch, jammer. Nálunk: jaj, jajos, bajjal, szilaj.

V. V, a' Frantziáknál éppen olyan hangú a' millyen nálunk, mint: valet, valeur; a' Németek pedig w jeggyel írják, mint: Wahrheit, wirklichkeit, wohl, wucher; mi nálunk: vad, vád, vezér, virág, rév, révész, nyelvvel, szívvel.

Kettős betűk A' magánhangzók megkettőztetését: aa; ee 's a' t. a' mai írás mód nálunk nem követi, a' régi könyvekben vagy írományokban midőn előkerülnek, hosszan mondatnak ki, mint: Gaal, Paal, olvasd: Gál, Pál. — Midőn pedig mássalhangzók kettőztetnek meg az írásban, azoknak hangjok is kettőztetett, mint: szellő, ittas, honnan, semmi 's a' t.

Hang tserélés. A' Magyar nyelvben megállapított szabás, hogy a' millyen betűk vannak írva, olyanokat

kell kimondanunk. De van ismét egy más szabás, melly azt kívánnja, hogy a' gyökérszóban lévő betűket a' származottakban is megtartsuk, ne hogy eredeteknek nyoma vesszen. Ezen utóbb említett szabás szerént megtörténik igen gyakorta, hogy olyan betűk kerülnek egymás mellé, mellyek vagy a' fülnek kedvetlen érzetet okoznának, vagy a' nyelv könnyű folyását akadályoztatnák: ilyen esetekben tehát megváltoztattják némelleyek a' hangjaikat, mint:

1) Az n, a' b előtt által, változik m-mé, így: különbb, olly formán hangzik, mintha különbb volna írva, 's ezt igen sokan így is írják; melly tsak azért nem hagyható helyben, mivel a' gyökér „külön“ n-je forog veszendőben. Így: azonban, 's minden n végezetű szavakban, midőn ban vagy ba ragasztékot vesznek fel.

2) Az és ez névmutatók, a' vég z betűjüket, mindenkor átalváltottattják olyan mássalhangzóvá, mint a' millyenenn kezdődik az utánuk következő szó, mint az bor, úgy hangzik, mintha írva volna abbor; melly hogy írásunkat ne akadályozza, a' z betűt egészszen ki hagyjuk, 's helyét kihagyó jellel pótoljuk, így: a' bor, e' szerént: a' méz, a' pénz, e' test, e' vér, e' de-nevér.

3) Midőn a' z végbetű után s ág, s ég ragaszték következik, a'kor a' z, s hangra változik, mint: igazság, mond, mintha írva volna igasság, 's ezt sokan így is írják. Ugyan ezt lehet mondani

4) Az sz végbetűről is hasonló esetben, mint ravaszság, gonoszság.

5) j, a' ragasztékokban elveszti tulajdon hangját:

a) A' d végbetű után, mellyel öszve olvadva leszsz gy, mint: tudja, mondja; mint-ha írva vólna: tuggyga, mőnggyga.

b) Az öszve-írtt mássalhangzók után a' zoknak hangjokat veszi fel, mint: atyja, anyja 's a' t. mintha írva vólna atytya anynya, 's ezen esetben ezt sokan úgy is írják. Ezen szabáshoz tartják magokat az s és z végbetűjük is, mint: kos, kossa; sas, sassa; máz, mázza; váz, vázza. Ezen ragasztékokról alább a' magok helyén még majd környűllásosabban. Itt tsak a'nyiban kelle említettést tenni rólok, a' mennyiben hangjokat változtatják. Vers eghy, tüzes üldözője az úgy nevezett jottistáknak, azt kérdi: hogy kívánnjuk okosan a' kezdőtől, hogy a' helyes hangot eltalálja? Felelem: tsak úgy, mint a' Görög kívánnja tanítvánjától, hogy a' g, a' g, k; x és ch előtt \Rightarrow n. Vers eghy a'nyi-
val inkább terheli indulatoskodását, mivel maga vallja, hogy a' gy hangot sokkal jobban adná elő dj, mint sem a' szokásba vett gy.

6) A' v kezdő betű ezen ragasztékban val, vel, más mássalhangzóval jöven öszve, elveszejtí tulajdon hangját, 's ollyanná változik, a' millyen mássalhangzó zárja a' fő nevet, mint: pénz-vel, nem így, hanem: pénzzel; így: zabbal, sással, vajjal, kárral.

Jegyzés. Még egy különösség forog fenn a' v betűre nézve, melly azonban tsak említve legyen, minthogy nem állandó szabás. — Midőn u, 's ű végezetű szók hajtogatásba, 's öszvetételbe jönnek, szereti helyettek a' maga hangját lopni be, mint: szaru, szarvas, szarvat, fenyű, fenyves, fenyvet; könyű, könyves, könyvet. Ezt gyakran még a' gyökér szóba is beviszi, mint szaru-szár v;

könyü-könyv: de sem egygyik, sem másik eset állandó törvényt nem szabhat.

Ezen Jegyzés által - vezet bennünket ama' Nyugvó be-
kérdésre: Vagynak e' a' Magyar nyelvben nyug-
vó betűk? — Ezt némellyek állították, mások nem
csak tagadják, hanem nevetségessé is teszik. Én
azt mondom, hogy vagynak; illyenek:

a) a' h ezekben: éh, enyh, méh, juh,
rüh, düh 's még több találkozhatókban.

b) a' v, az illyenekben: óv, vagy av, orv,
fűv, lév, töv 's egyebek, mellyek adnak, avas,
orv-gazda, füves, leves, töves származottakat.

A' nyugvó betűk tagadói 's gúnyolói azt állították, hogy midőn a' hajtogatás és öszvetétel közben ezen betűk elő tűnnek, ott szép hangzás - euphonia — kedvéért vétetnek fel. — Ez eránt hosszú vitatásba keveredni nem nyelv tanulást kezdők dolga; én is egyedül azt említtem meg állításom mellett, hogy azon napkeleti nyelvek, mellyekkel a' mienknek tagadhatatlan rokonsága vagyon, mind ösmérik az illy nyugvó betűket. A' mienkből kimaradtak a'kor, midőn idegen nemzetbeliek vették ki a' hazafiaknak kezeikből az író tollat: de csak ugyan nem törülhetne el ezeknek emlékezeteket a' sok százados üdö is egésszen, a' hol pedig nyomára nem találhatunk, zavarban vagyunk. Így: „s zu“ v nyugvója vólt e' vagy h, előttünk ma bizonytalan. Régiebb íróinktól azt látjuk hogy v-nek kellett lenni, így Calepin Dictionariumából; így Janua ling. lat. hol §. 528. „A' fát hogy szuat ne érezenek, szuasok ne legyenec, 's a' t. Ma h-val szuhos, sőt sokszor ez, és ama' nélkül halljuk; e' szerént pedig a' negyedik, vagy határozó ejtése lenne szut, a' többes nevezője pedig szuk. Mellyik Magyarnak fű-

lét ne sértené akármellyik? Így esik mindjárt tévelygésbe a' későbbi kor, ha az ősök nyomdokain kiád.

Szép hang-
zás.

A' följebb mondottakkal nem tagadjuk a' szép hangzás kedvéért betsúszó hangokat, milyenek:

a) A' két magánn hangzó közé tsúszni szokott j, mint: hangyá-j-é's a' t. Meg kell azonban tartani jól, hogy az illy be-szőkö j hang olly finom, hogy alig lehessen tsak észre is venni; mert ha az kitettségön hangzik valaki szájából, a'kor a' szép hangzás helyett éppen ellenkező okozatot, euphonia helyett ma, kakophoniát fog szülni; noha a' régiek talán más-képp' vették; mivel Molnár Gram. I. 49. F aé, vagy Fájé; posztóé vagy posztójé 's a' t. világosan van mondva.

b) Hasonlóképpen két magánnhangzó közé tsúszni szokott t, mint: esztendő-t által; de ezt ki is szoktuk írni, a' hol helyet lél; ugyan azért a' kezdőnek semmi vesződsége sem lehet vele. Több betsúszó betűkről majd a' magok helyén.

Kihagyások.

Hogy a' magyar nyelvben kihagyások — elisio — légyenek, tagadhatatlan, ilyenek: gazd'asszony, háládás *) 's a' t. De ezeknek nyomdokain tovább menni akarni, 's minden magánnhangzót a' más magánnhangzó előtt kihagyni,

*) Mike s Kelemennél a' többek között lap 285. „Szép dolog a' hálaadatlanság — a' Görög asszonyoknál pedig nintsen se hálaadatlanabb, se kevélyebb 's a' t. Ugyan nála a' 355. lapon „gazda asszony“ négy ízben fordul elő, mindenkor így írva, következőképpen nem elvéttve.

akarni nem csak az e'ből következő tátogás, és üdőtlen hang; nem csak a' támadandó kétségek, mint p. o. fa allja, kihagyással lenne f' allja 's más több ilyenek tiltják; hanem tiltja az a' méltóság, melly a' Magyaroknak minden tetteiben tulajdona, hogy t. i. mindent illendő reá tartással végezzen. Nem szökdétsel ő járásában szarka módjára; de beszédjében sem követi a'nak tördetését, sem a' ketske mekegését. Kérjük tehát Versíróinkat, hogy ezen szabáshoz alkalmaztatva adják jövődöre is Verseiket; vagy szűnjenek meg nyelv-rontó újjáltásaiktól. Ha soha egy rossz versünk nem lesz is, azért Magyarok maradunk. Idegen ráhátra vonni nyelvünket még a'kor sem engedhetjük, midőn némi-nemű ékesség ketsettet; hát midőn az új szülemény:

„Monstrum horrendum, informe ingens, cui lumen ademptum est.“ — A' római nyelvnek sem első szépségei közül valók az ilyenek; a' mi szép, mimódonn lehetne és kellene azt kihányni? — A'ra pedig, midőn nem is magánhangzók kedvéért történik a' kihagyás, mint: „mettszek“ mit teszek helyett, „s o s e“ soha se helyett: majd nem is tudom mit mondjak.

Vagynak még úgy nevezett jövevény betűk Jövevény
betűk. is, mellyek a' régi irományokban 's könyvekben gyakran, ma pedig már csak a' Nemzetségeknek neveikben kerülnek elő. Ezek a' tulajdon neveken nálunk is megtartják eredeti hangjaikat, mint: Cato, Cicero, Xerxes, Artaxerxes, Achilles; így tartják meg a' költsön vett szavakban is, mint: Chaos, echo, äther 's a' t. Ha kiadhatunk, kívált ha könnyű szerrel adhatunk ki rajtok, mint: Notarius, Cancellista, Qvietantia 's a' t: alkalmas nemzetiekkel váltván fel őket, bátran

tegyük; ne álljon ellent századokat haladó benn-
 űlések: a' mellyek pedig már úgy meg nemzeti-
 sedtek, hogy az idegen származás majd nem is
 tettszik rajtok, mint: templom, forma, alami's-
 na, püspök 's a' t. így tartsuk jövőben is
 tulajdonunknak. — Midőn pedig tulajdon sza-
 vaink kerülnek elő jövevény betűkkel írva, ej-
 tsük azokat szokott hangjainkon, mint: Chaba,
 tsaba; Georch-görts; Tewrewk-török; Thooth-
 -tót; Karcha-karsa 's a' t.

Öszveköttöt
 betűk, ket-
 töztetése.

Az öszveköttöt 's megkettőztetett betűk le-
 írásáról is kérdés forog fenn, írjuk e': asszony,
 vagy asszony; konkolylyal, vagy konkollyal 's
 a' t. Ha a' kimondásra halgatunk, úgy az elsőbb
 mód bizonyosann helyesebb, sőt tsak az a' he-
 lyes; ezt kívánja a' nyelv természete is: mind-
 azonáltal a' szokás, melly magának sokban pa-
 rantoló hatalmat véssen, az utólsót is helyesnek
 nyilatkoztattja; hanem, midőn a' sor végén meg
 kell szakasztanunk az ilyen szavainkat, a'kor
 sokkal helyesebb az egészszen kettőztetés, így:
 asz-szony, gály-lya, kanótz-tza 's a' t.

Szavak meg-
 szaggatása.

A' mi pedig több szavaink' megszaggatását
 illeti, az eme' szabások szerint történik:

1) Minden szótagban kell egy magánhang-
 zónak lenni, és minden magánhangzó lehet egy
 egy szótag, ha semmi mássalhangzó nintsen is
 mellette, mint: á-zsi-a-i.

2) Az öszveköttöt mássalhangzók egygyes
 hangot képezvén, azokat a' leírásban egymástól
 elszakasztani nem lehet, mint: a-szú, nem as-
 zu; te-nyér, nem ten-yér.

3) Ha egy szóban két magánhangzó kö-
 zött egygy mássalhangzó van, az az utólsóbb-
 hoz foglaltatik, mint: á-gos, e-rös, a-gyag, a-tya,

a-nya. Ezt, még a'kor is javallja a' szokás megtartanunk, midőn a' felvett ragasztékok szakaszatnak el, mint: ká-ros, pe-res, fe-les, szí-nes; nem pedig így: kár-os, per-es, fel-es, szín-es; mint akarják némelyek nem olly törvénytelenül, mint sem különözve.

4) Ha egy szóban, két magánhangzó között két mássalhangzó találatik, a'kor az első az elsőhöz, a' másik pedig az utolsóhoz foglaltatik, mint: ab-rak, ab-lak, bok-ros, üs-tök, dom-boru 's a' t. még pedig minden kifogás nélkül, mert a' Magyaroknak semmi köteleztetést sem ad ama' római törvény: „A' melly betűk a' szó elején öszve köttenek, azok a' szó közepén is öszve kötve maradnak.“

5) Ha pedig történik, hogy kettőnél több mássalhangzó áll ugyan azon egy szóban két magánhangzó között, a'kor a' gyökére figyelmeztünk, 's úgy szakasztjuk meg, így: dom-b-ra, füst-ről, bértz-nek, pánt-tal, lántz-tzal, szalasztja, honn-ja 's a' t. És ez szolgáljon Ver-se ghy-nek Gram. 61 lapon álló kérdésére, az ott balúl tett oktatás ellen.

6) Ha egygy szó kettőből tétetik öszve 's meg kell szakasztanunk, egygyik rész egygyik, másik a' más sorba íratatik, mint: agy-velő, dolmány-szűr, vaj-allja, meg-tréfállak.

Midőn derék laponn esik egész leírások, egygyüvé kellé írni, vagy pedig megszakasztva kötő jellel, különöznek benne az írók, így e': Kéz-írás, vagy Kézírás? — E'ben parantsolattal bánni nehéz volna; javallanunk lehet, hogy ha az öszve foglalás könnyű szerrel megeshetik, tegyük, de ha valamelly óriás származna belőle, mint: Tanulóifjúság, Emlékezőtehetségfogyat-

kozása 's több ilyenek, hagygyuk meg több szónak; különben is minden mellyékes szót össze foglalhatnánk a' fő névvel, mivel ez amazzal, szorosann egy tárgyra vitetik; de ezt nem javallhatja a' nyelv természete, minthogy azért az ilyenek meg nem szűnnek két, 's több szó lenni.

Nagy betűkkel hol kell élnünk,

Különbség van a' betűk között még formájokra nézve is, melly szerint t. i. ugyan azon betű lehet nagy, vagy kicsiny. Ezt már gyermekeink is tudják, ha ugyan az öreg és apró betűket tanúlták; hanem az a' kérdés: Mikor, és hol kell nagy betűt írunk?

1) Minden beszéd 's iromány kezdetén, mint: „Kezdeiben teremté Isten mennyet és a' földet.“ — A' versírásban rendszerént nagy betűvel kezdenek minden új sort:

E' földet Te teremtetted,

És e' képpen helyheztetted 's a' t. Ez ellen, mint nagy hiba ellen, a' többek között Verseghy, kis betűkkel nyomtatatta kezdő sorait. Ha valaki e'ben gazdálkodást talál, én nem hátráltatom. Nagy betűvel kezdjük kötetlen beszédünkben, a' kerek mondások után kezdő szavainkat; nagy betűvel kezdjük rendszerént azt is, midőn más szavait hozzuk fel irományunkban.

2) Nagy betűvel kezdjük a' Méltóságot, és Tiszteltetést jelentő szavakat, mint: Isten, Király, Vezér, Fejedelem, Felséged, Nagyságod, Nemzetes Úr, Nagy Aszszony 's a' t.

3) A' tulajdon neveket: Sándor, Periklesz, Buda, Pesth, Karpát, Duna.

Némellyek minden magában érthetőt nagy betűvel szeretnének írni mint a' Németek. Ez a' támadható kétségek elhárítására sokat tehetne, kiváltképpen a' kezdőkre való nézve könnyű.

nyítténé az értelmet, midőn sok szavunk most magában érthető, majd mellyékes név helyett áll; egy szavunk most fő név, majd ismét íge; mint: Ég, coelum, ég, ardet; így tűz, fűz 's egyebek. De mások, semmit sem gondolván az illy akadályok elhárításával, jobb szeretnek római nyomdokokba hágni, 's tsak az említett esetekben írni nagy betűket: egyébült mindnyájan kis betűket szoktunk írni.

Hogy a' hosszszen ejtett magán hangzókra Vonások felvonást kellyen tennünk, nem ellenzik újjítottink rakása a' is; hanem azt mondják, hogy ha valamelly magánhangzókra, gánnhangzó után két mássalhangzó következik, minthogy ezek már természetek szerént meghosszszabbítják az előttök álló magánhangzót, leg alább némelly esetekben, mint p. o. „vólt“, elmaradhat a' megvonás. — En tsak javallásképpen mondhatom, hogy kövessük inkább őseink nyomdokait, mint némelly viszketeges elméjű újjítottokat, kik nagyobb fogyatkozásaikat, illy képzelt szépítésekkel akarják pótolni. Egyéb aránt a' vonás felrakást — mellyről az igen régiek semmit sem tudtak — tsak a' könnyebb megkülönböztetés javallja, a' hol értelem zavarás nem forog fenn, minden botránkozás nélkül maradhat el. Egyedül a'ban kérek engedelmet az újjítottoktól, hogy tsúfságul kiválasztott példáikban, szájaikat fülökig ne vonnják, mint: Gró-óf, vó-ólt, 's a' t. mert így egy tsinos ajakú Magyar sem beszéll; méltatlanul gúnyolni pedig, egy jó nevelésű sem szokott. Irtsuk a' valódi rozszat, gyarapítsuk a' felségest; elegendő munkát adnak ezek századokra is.

Az értelmes olvasásra 's helyes írásra egy Különböző formán tartoznak a' különböztető jelek. Hol, tető jelek.

millyennel kelljen élnünk, egész kiterjedésében a' kerek mondásokról való taníttás adja elő; itt a' kezdőkre nézve tsak mintegygy említettés képpen számláljuk elő.

1) A' szavak között rendben álló vessző, vagy vonás, — comma — a' beszéd kis részeinek megkülönböztetésére szolgál. E'nél olvasás közben a'nyi ideig állapotunk meg, mint a' mu'sikában egy-negyedrész — szüntető jelnél.

2) Pontos vessző; e'zel a' beszéd nagyobbatska részeinek, kivált az egygymással ellenkezésbe álló részeknek, megkülönböztetésekre élünk. E'nél olvasás közben a'nyi üdeig állapotunk meg, mint a' mu'sikában két-negyedrész szüntető jelnél.

3) Kettős pont: élünk vele a' kerek mondás, vagy beszéd nagyobb részeinek megkülönböztetésekre. Olvasás közben a'nyi ideig állapotunk meg nálok, mint a' mu'sikában a' három-negyedrész szüntető jelnél.

4) Pont. A'kor élünk vele, midőn kerek mondásunkat végeztük; vagy beszédünknek tökéletes értelme vagyon. A'nyi üdeig szűnnek meg nálok olvasás közben, mint a' mu'sikában szokás az egész szüntető jelnél. — E'zel egyforma tehetséggel bírnak az olvasásbeli pihenésre nézve:

a) A' kérdő jel? — mellyet a' kérdés után szoktunk tenni.

b) A' felkiáltó jel! — a' megszólíttások 's felkiáltások után.

Ezek a' rendszerént előfordúlani szokott jelek; de vannak még tsak különös esetekben tétetni szokott jelek is, ilyenek:

1) A' kihagyó jel; ez a'kor szokott tétetni, midőn valamelly belü kimarad írásunkból; he-

lye nem rendben, hanem a' soron föllyúl vagy, a' betűknek bal, vagy jobb felől, már a' mint a' kimaradt betű határozza.

2) Záró jel; (-) ez a'kor szokott tétetni midőn valamit csak melleleg, talám csak világosíttatás okáért említettünk.

3) Kötő jel; — vagy a' sorok végén megszakadó, vagy a' több részből álló szó közé szokott tétetni.

M á s o d i k S z a k a s z.

A' név-mutatókról.

Sok század alatt tanúlták, sőt tanúllják a' Magyarok még ma is a' római nyelvet; nem tsuda a'nak okáért ha e'nek tulajdonait szemlélvén, a' magokénak tulajdonságait is egyedül azoktól függesztették fel. E' szoros követésből származtak a' többek között a' beszédnek nyóltz részei, melyek: Név: nomen; névmássa, pronomen; ige, verbum; részesülő, participium; igehatározó, adverbium; kaptsolat, conjunctio; névhatározó, praepositio; indúlatjel, interjectio.

A'beszédnek
nyóltz ré-
szei.

J e g y z é s. Ezen elnevezéseket a' régiek nem ösmérték mind, némellyeket az újjabb üdő nevezett el magyarul. Mindenütt szerentséssen é? —

nagy kérdés; de ha mindég újjabb meg újjabb elnevezésekkel állunk elő, semmit sem ügyelve az előttünk élt írókra, úgy soha sem jöhetünk állapotásba. Évek múlva, úgy megszokja az ember a' szavakat, hogy azoknak eredetek még tsak tekintetbe sem jó. Említsük például a' római „*s u p p l i c a t i o*“-t. Ez tulajdon képpen alá rántolás; de ki értene ma illyes mit az alatt, az esedezésnek ellenére? — Nagy ereje van a' megszokásnak,

A' beszéd részeinek újabb rendje el nem fogadható. A' följebb előszámlált beszéd részeitől egészen eltávoznunk, 's mintegy másokat vennünk fel, p. o. mellyeket Márton József tanított Pannoniájában §. 75. elegendő meggyőződéssel nem tselekedhettük.

Az újjabb nyelvtanítók *) mindazonáltal még egy kilentzedik részét fűdözték fel a' magyar nyelvnek, neve: névmutató, *articulus*. —

Hogy illyen szótskánk légyen, tagadhatatlan, és hogy a' római nyelvnek tulajdoni ellen szükséges légyen, az is igaz. Ugyan is e'nek magának midőn szüksége van reá, azt a' Görögből költsönözi; innen a' sok: *tò scribere*, *tò cogitare* 's a' t.

Kétféle. Két féle a' névmutató, meghatározó t. i. és határozatlan.

Meghatározó. Az elsőnek eredeti származását, — mint egyéb nyelvek is tselekeszik — a' név-mássai között kell keresnünk, *Qtt* állanak „*a*“, és „*e*“; mellyekből lettek a' meghatározó névmutatók, az állat, ez értz 's a' t. tsak hogy a' nyelvnek különös tulajdonsága szerint a' *z* végbetűjüket mind a' nyiszor elveszejtik, valamennyiszor más-salhangzón kezdődő név követi, 's a'kor azon betű hangját veszik fel, mint a' bor, e' sas, a'

*) Tudta azonban ezt már Szentzi Molnár Albert is, lásd a' Grammatikáját.

váz 's egyebek, mintha írva volna: abbor, es-
sas, avváz.

Kérdés: Hajtogatódnak e' ezen névmutatók?

Felelet: Igen is, e' szerint:

Egygyes Szám: Többes Szám: Hajtogatása.

Első, vagy Nevező Ejtés: az, ez;	azok, ezek;
Második, vagy Birtokos - azé, ezé;	azoké, ezeké;
Harmadik, v. Tulajdonító - a'nak, e'nek;	azoknak, ezeknek;
Negyedik, vagy Szenvedő - azt, ezt;	azokat, ezeket;
Ötödik, vagy Hívó - mint az el- ső vagy	Nevező; vagy: Óh!
Hatodik, vagy Határozó - a'tól, etől;	azoktól, ezektől.

Hogy az őszvetételben nem hajtogatódnak, Sinór mérté-
ke minden
magyar haj-
togatásnak.
mint: az ember, az emberé, az embereket 's
a' t. azért nem következés, hogy tehát magok-
ban sem hajtogatódnak: különbben az is követ-
kezés lenne, hogy a' mellyékes nevek sem hajto-
gatódnak a' magyar nyelvben; mivel nem mond-
juk: a' jóé emberé, a' jóknak embereknek 's a' t.
hanem, a' jó emberé, a' jó embereknek: de
azért ki tagadhatná meg igazsággal a' hajtoga-
tássokat?

E' névmutatóknak előadott hajtogatássokat
a' nyival szükségesebb itt jó eleve mindjárt meg-
tanúlnunk, mivel ezek szerint hajtogattnak
minden nevek, mint majd a'nak helyénn fogjuk
áttni.

Itt, vagy másutt — mind egygy, — tsak ál- Van e' máso-
dik vagy é
ragasztékos
ejtés a' ma-
gyar nyelv-
ben?
tal kell esnünk még eme' kérdésenn is: Van e,
a' Magyarnek második, vagy é ragasztékkal járó Bir-
tokos ejtése, úgy, mint mi itt elő mutattuk? —
Hogy a' Magyar, ragasztékok felvételével teszi
hajtogatását, az világos; így mondja: atyá-nak,
atyá-tól, atyák-at 's a' t. Ez tehát a' viszont kér-
dés: Van e' magyar nyelvben olly ragaszték,
mellynek felvételével ezen kérdésre: kié, —

cujus? — egyenes feleletet adhat. Ezt senki sem tagadhattja, leg alább értelmesen nem tagadhattja, a' ki a' birtokos ragaszték: „e m, e d, e“ így: emberem, embered, embere, természetét csak valamennyire is ösméri. — Vagy mondjuk tehát, hogy a' magyar nyelvben semmi hajtogatás, semmi ejtés sinsen; vagy szenvedjük meg ezek között a' birtokos ejtést is az é ragasztékkal. Feleljük ugyan is e' kérdésre: Ki-é ez a' ház? Az atyámé, bátyámé, szomszédomé; mondjuk: ez a' könyv Péteré, Pálé.

Hogy az é kérdő ragaszték is, még el nem rontja a' birtok jelentést. Két jelentésű szavak voltak 's lesznek is míg emberek 's nem angyalok nyelvén fogunk szóllani. Más Nemzetek is csak úgy vannak e'zel, p. o. a' frantzia le szótskával határozza meg a' férfi nemet, 's ugyan azon szótskával ömeli harmadik fokra a' tulajdonságokat; de ezen öszve ütközésért sem egyik, sem másik esetén ki nem ad.

Hogy a' magyar nyelv természete megengedi, sőt megkívánja, hogy ezen kérdésre: kinek a' háza? így feleljünk: atyámnak, bátyámnak, szomszédomnak a' háza: még ez sem teszi amaszt éppen törvénytelenné; sem a' helyes szólások sorából ki nem törűli. Különböbenn a' „nak“ — kal szokott ejtés is kimaradhatna, mivel helyesen mondjuk: atyám' háza, anyám' testvére, néném gu'sallya 's a' t. Az illyenek mind nyelvbeli sajáttságok.

Még egygy kérdés: Nem kell e' így több ejtéseket taníttanunk, millyenek: az okmutató, helyheztető, beható, kiható 's a' t. Lásd Versesghy Proludium in Instit. ling. Hung. §. 57. 79. és az e' szerént készült Grammatikáit.

Felelet: Nem; mivel ezeket minden erőltetés nélkül reá vihettjük a' hatodik ejtésre, mint majd a' maga helyén látni fogjuk.

Ámbár e' nevezet: „meghatározó“ — már Hol kell meg magában foglalja mikor kelljen vele élni; a' mi- határozó névmutató-
kor t. i. azon tárgyat, melyről beszédünk va- val élünk.
gyon, mintegy kimutatva terjesztjük elő, mint: „a' gyilkost már maga a' természet halálra kár- hoztatja“ — támadtak mindazonáltal írók, kik a'ban nem kis ditsősséget keresnek, hogy ezt kihagygyák. Többek között Szép Literatura 1826. 9. lap 136. sor 3. 's utána: „Innét van e' mi idő korunkban Újságleveleknek annyi fajzatja 's a' t. Ez olly különözés, melyet követésre Ifj- inknak nem ajánlhatunk; én legalább nem tehetek róla, ha mindenkor Kriván jut eszembe midőn illyet hallok: „vadász lőtte nyúlat, Jantsi kerülő foglyot“ — Sokkal többet bízom a'nak magyarságához, kinek ajakai közül ezt hallom: „A' nyúlat a' vadász lőtte, a' foglyot pedig Jantsi kerülő.“

Egygyetlen; egygy eset, mellyben a' különösnön kimutatott tárgy előtt meghatározó nem állhat, az, midőn tulajdon névről van a' szó, mint: „Sándor meggyőzte Dáriust;“ — de már ha közönséges nevekkal váltanánk fel a' tárgyakat, p. o. Oroszlán 's farkas jönnének szóba, feltévéen, hogy igaz ősi magyarsággal akarunk élni, ezt kell mondanunk: „az oroszán meggyőzte a' farkast.“ — Még a'kor is oda kell tennünk a' meghatározót, midőn a' tulajdon névhez tartozó tárgyról van beszédünk, mint: „a' Sándor vitézei meggyőzték a' Dárius táborát“ — mivel e'kor a' meghatározók már a' közönséges nevekre, itt: vitézek 's tábor — vitetnek. Őseink

a' tulajdon nevek előtt álló meghatározótól sem irtódzottak, mint: Néked sógorod az Péter; atyafia néki az Kelemen, lásd Molnár Albert Grammat. mely kijött 1610-dikben lap 193. §. IV.

Határozatlan névmutató.

A' határozatlan névmutató hasonlóképpen ott veszi nálunk is eredetét, hol más nyelvekben; semmi sem egyéb t. i. mint az „egy“ számszó. Ez ellen, ha igen gyakran kerül elő — nem egész méltatlansággal kelnek ki némely íróink, mint az: ein König; Alexander war ein tapferer Krieger 's a' t. idegen szokásoknak szolgálai követése ellen; és a' hol tsak lehet, kikerülök, ha pedig tellyességgel ki nem adhatnak rajta, inkább e'zel élnek „v a l a m e l l y.“ — Gondolom azonban, hogy mind egyre megy ki, akár egygyikkel akár másikkal fejezzük ki magunkat.

Hol élünk véle.

Helye van mindenütt, midőn beszédünk tárgyát egyre sem határozzuk szorossan, hanem a' közönséges nevezetektől mintegy kiszakasztva értjük ezt, akár amaszt, mint ama' példa beszédében: „Egy magvető kiméne 's a' t.

Márton Jós. Pannon §. 113. az 1. szám alatt, azt taníttja, hogy: „a' ragasztékos nevek határozó névmutatókat vesznek fel“ — ez igaz; de felveszik a' határozatlant is, p. o. mondhattja a' Magyar: „Egy ruhám van, melyet nem adnék száz forintért? — Ugyan ott, a' 2 szám alatt taníttja: „bey dem Superlativ brauchen wir den bestimmten Artickel nicht.“ — Ez mit tegyen, én nem értem; mert mondhatom én ezt: „A' legjobb ember sints minden fogyatkozás nélkül“ — de maga M. Aufgaben und Übungsstücke pag. 69. ezeket írja: „Az elefánt a' legnagyobb, — és ott a' hol lakik, a' leghasznosabb

állat.“ — „A' legtudósabb emberek“ 's a' t. —
 Ha tehát a' felhozott szavak azt teszik, hogy
 „határozó névmutatót a'kor nem kell tenni a'
 harmadik fokra ömelt mellyékes nevek mellé,
 mikor nem kell“ úgy igazsága van, de mikor
 nem kell tehát? Nem kell egy mellyékes név
 mellé is, akár melly fokonn álljon az, ha tsak fő
 név nints mellette, vagy egyenesen a'ra nem
 vitetik; mert különbben mit hasonlítottunk?

Harmadik Szakasz.

A' N e v e k r ő l.

Név az mind, melly a' látható vagy képzelhető Mi a' név.
 világban bizonyos tárgyat jelent, mint: föld,
 tenger, ég, nap, szél, lélek, tündér 's a' t.

Minden név, vagy magát az illy tárgyat, Fő név.
 vagy a'nak tulajdonságát jelenti. E' szerint ön-
 ként két félékre oszlanak a' nevek; vagynak u-
 gyan is fő nevek, mint: ember, kalap; és
 mellyékes nevek, mint: bőlts, fekete. — Mellyékes
név.
 Az első rendbeliekkel ezen kérdésre felelünk:
 „mi?“ — a' második rendbeliekkel pedig e're:
 „millyen?“ — Mi? kalap; millyen? fekete.

A' fő nevek viszont feloszlának tulajdon és Tulajdon
név.
 közönséges nevekre. Tulajdon név, melly tsak

Közönséges
név. egyes tárgynak adathatik, mint: Sándor, Dá-
rius, Karpát, Duna, Pest. — Közönséges név,
melly minden azon egygy nemű tárgyakra által-
jában felillik : mint : Király, hegy, víz, város.

Egygyes
Szám.
TöbbesSzám Midőn beszédünket 's figyelmünket bizonyos
tárgyakra függesztjük, vagy egygyes, vagy több-
bes valóságok lehetnek azok, mint: az ember
halandó, itt a' tárgy tsak egygy, és így egygyes
a' szám is; vagy: az emberek halandók, itt több-
begről lévén a' szó, a' szám is többes: midőn
így a' tárgyakhoz képest változtattjuk beszédün-
ket, hajtogatást követünk el.

Hajtogatás.

Hogy a' többesnek az egygyestől kellessen
származnia, az természetes; mivel, ha ezen sza-
bást nem követjük beszédünkben, nem hajtogatást
hanem változtatást — *variatio* — tsinállunk; így
e' helyett: emberek, mondhatom nép; de ez
ama'nak többese nem léssen, 's így, nem is haj-
togatást, hanem változtatást szenvedett a' szó.

Nem minden vesződség nélkül igyekeztek
's igyekeznek a' nyelvtanítottok a' kezdőkkel meg-
fogadni azon módot, mint kelljen az egygyes
számból többest formálni: de minden e'dig elé
adott módok olly habozók, hogy tsaknem min-
den szabásnál elhajlásra, vagy kitérésre ütközik
a' kezdő. Talám a' rómaiak is így vóltak e'zel míg
azt meg nem állapították, hogy minden névnek
megmondják előbb a' Genitivussát, mint sem a'
hajtogatásába kezdjenek; mert mit tudta a' kez-
dő frons, frontis; vagy pedig frons, frondis;
os, ossis, vagy pedig os, oris 's több ilyenek
közül, mellyiket kívánnja valaki hajtogattni;
minekutánna pedig ezt egyszer látta, a' gyen-
gebb tanuló is bele kezdhetett bátran a' hajtoga-
tásba. Kövessük mi is e' szerentsés oktatókat.

De hát van e' a' magyar nyelvben Geniti-Nemző ejtése
 vus, szoros jelentésében véve e' nevezelet? Fe- a' magyar
 lelet: így nints, mivel ő hajtogatását egyedül ra- nyelvben.
 gasztékok felvételével viszi véghez, mint ezt már
 följebb is említettük. E'hez képest, azt kell tehát
 tudnom minden szóról, hogy milyen ragaszté-
 kot kíván? — Eszünkbe kell itt hoznunk a' ma-
 gán hangzóknak ama' felosztásokat, melly sze-
 rént azok rokon hangúak, vagy nem rokon
 hangúak; mert e'hez képest vesszük fel a' szük-
 séges ragasztékokat. Legvilágosabban mutatja ezt
 elő a' fő névből formált millyenséget jelentő
 mellyékes név, p. o. alma, almás; kalap, ka-
 lapos; terh, terhes; enyü, vagy enyv, enyves;
 hó, havas; vaj, vajas; baj, bajos 's a' t. és
 ezeket mind így kell megmondanunk 's megta-
 nítanunk; mivel az illy millyenséget jelentő szót
 tudva, már az én tanítványaim könnyen, és
 minden kifogás vagy eltérés nélkül formálhatt-
 ják a' többes szám nevezőjét; — így:

A' millyenséget jelentő mellyékes nevezőjé- Többesszám
 ből elvetik a' karakteristikon s-et, és helyette a' Nevezőjének
 többes szám Nevezőjének karakteristikon k-ját te- formáltatása
 szik, mint: hagyma, hagymás, ad hagymák; kéve,
 kévés, lessz kévék; kalapos, lessz kalapok; terh,
 terhes, terhek; enyvés, enyvek; szőrös, sző-
 rök; havas, havak; lovas, lovák; gödör, göd-
 rös, gödrök; álom, álmos, álmok; halom, hal-
 mos, halmok; hatalom, hatalmas, hatalmak;
 'sír, 'síros, 'sírok; hír, híres, hírek; nyíl, nyi-
 las, nyilak; és még e' ritka tünemény is: de-
 rék, derekas, derekak.

Már tsak itt mennyi a' nyereség a' kez-
 dőkre nézve, ezen millyenséget jelentő név tu-
 dásából. Szükségtelenek így ama' lelket fárasztó

acuták, super acuták, biformák, triformák, pentaformák, syncopikák 's több más elmés különböztetések, melyek minden Fabiust kifárasztatnának, 's meg még se taníthatnának. — De hasznát fogjuk e'nek venni még más formálásokban is, úgy hogy, ha van, valóban ez a' magyar Genitivus, vagy is Nemző ejtés.

Egy környülállás kívánnja itt bővebb figyelmünket, az t. i. hogy az illy ragasztékos nevek sokszor mint mellyékes, sokszor pedig mint fő nevek állanak, és a' hajtogatást, kivált ezen utólsók, természetesen megkívánnják, mit kell tehát ilyen esetben veleik csinálnunk?

Felelet: az „a z“ és „e z“, névmutatók szerint egygy átalán fogva — simpliciter — vettjük utánunk a' többes szám-ok vagy-e k ragasztékját, így: farkas, farkasok; avas, avasok; város, városok; képes, képesek; szerelmes, szerelmesek; bűnös, bűnösök; vödrös, vödrösök.

Több ejtések
formálása.

Mint formállódnak a' több ejtések, már följebb említettük rövideden, hogy t. i. a' névmutató „a z“ vagy „e z“ példája szerint. Itt lássuk őket rendre:

Birtokos.

A' Második, vagy birtokos lessz, ha a' nevezőhöz é ragasztékot teszünk. Ez minden kifogás nélkül való szabás, egyedül azt jegyezve meg, hogy a' magánhangzónn végződő szavak ezt előbb meghúzzák, 's úgy veszik fel az é ragasztékot, mint: atya, atyáé; anya, anyáé; kéve, kévéé; fi, fié. Így származnak több szavainkban is, mint: ló, lóé; kő, kőé; bab, babé; lántz, lántzé; lúd, lúdé 's a' t.

Tulajdonító

A' Harmadik, vagy tulajdonító ejtés lessz, ha a' nevezőhöz „n a k“ vagy „n e k“ ragasztékot

teszünk. Ez is minden kifogás nélkül való szabás; de nem kell itt megfejeltkeznünk róla, hogy a' végző magánhangzót megvonjuk, ha szinte előbb rövid lett volna is, mint: atyá-nak; anyá-nak; ló-nak; báb-nak; lúd-nak; méh-nek; öröme-nek; úrú-nek 's a' t.

Itt már hasznát kell vennünk a' millyenséget jelentő mellyékes név tudásának; mert a' millyen ragaszték áll a'ban, olyan hangút vesz itt is fel, p. o. fi, fias lévén, nem kételkedhetik rajta a' leggyengébb kezdő is, hogy ne finak kelljen a' harmadik ejtésben lenni; így: fazék, fazekas, fazéknak; béka, békás, békának; pih, pihes, pihnek; szín, színes, színnek; hasított, hasítottos, hasítottknak.

Meg kell azonban tartanunk, hogy ezen ejtés nem a' mellyékes névtől formállódik, hanem magától a' nevezőtől, utánna vetvén a' harmadik ejtés: „nak“ vagy: „nek“ ragasztékját; így szorgalom, nem a' szorgalmas, hanem amaz után veszi fel a' „nak“ ragasztékot. Itt, a' mint mondánk, csak a'kor vesszük hasznát, midőn kétség támadhat valamelly szóról, vallyon mély, vagy magos hangú ragasztékot kíván e'. Példa legyen 'sír, és hír. Mit tudja a' kezdő miért tegye 'sírnek és hírnek; de ha én előre megmondtam: zsír, zsíros; hír, híres; úgy már ő nem tétozázhat, az elő terjesztett szabás szerint, jól kell neki eltalálni mind egygyikhez az illető ragasztékot. Gyakorlás végett álljanak még itt: síp; sípos; híd; hídas; nyíl, nyilas; gyík, gylkos; tsík, tsikos; kín, kínos; ín, inas; szíjj, szíjjas; hit, hites; bilints, bilintses; ing, inges; kints, kintses; liszt, lisztes; píp, pípés.

Szenvedő.

A' Negyedik, vagy szenvedő * ejtés szint a'nyi kétségnek 's bizonytalanságnak vala kitéve, mint a' többes szám formállása; de az általunk előmutatott mód szerint bánván szavainkkal itt sem lessz akadály. Vessük el ugyan is a' milylenséget jelentő mellyékes név karakteristikon s-sét, és tegyük helyébe a' negyedik ejtés karakteristikon t-jét, meglessz a' keresett ejtés, így: atyás ád atyát; enyves, enyvet; hamus, hamut; hamvas, hamvat; sós, sót; halmos, halmot; berkes, berket; szerelmes, szerelmet; gödrös, gödröt.

Ez rendszerént így megy, de még tudnunk kell a' következőket:

1) A' melly ragasztékos nevekről följebb azt tanítottuk, hogy a' többest általán fogva „o k“ vagy „e k“ ragasztékkal veszik fel, azok e' negyedik ejtés karakteristikon t-jét is minden közbenvetés nélkül veszik, így: farkas, farkasok; itt: farkast; hasas, hasast; havas, havast; hamvas, hamvast; fenyves, fenyvest; gödrös, gödröst; véres, vérest; szerelmes, szerelmest; sérelmes, sérelmest 's a' t.

J e g y z é s. Nem tudom, elegendő világosan adtam e' itt a' mit adni akartam. Ha talám homályos vólnék valaki előtt, ezt vegye eszébe, hogy előbb a' közönséges szabás szerint a' gyökér szavak negyedik ejtését formáltuk, mint: fark, farkas, lessz farkat; itt pedig most az első szám alatt a' már származott farkas szónkét: farkas, farkast, és így a' többekben is.

Ezen első szám alatt álló mód szerint veszik magokhoz a' negyedik ejtés karakteristikon

*) Ezen nevezetet Verseg hi után tettem magamévá, minden egyéb igaz ok nélkül: a' ki helyesebben elfogja nevezni, örömet követem.

t-jét, a' magokban álló melljékes nevek is, mint: jó, lessz jót; bizonyos, bizonyost; hijános, hijánost.

2) Minden magánhangzónak közbe jövetelle nélkül veszik fel a' negyedik ejtés karakteristikon t-jét azok is, mellyeknek a' nevező ejtésben végbetűjök:

a) I, és a' ragasztékot a' gyökértől különböző magánhangzóval veszik, mint: tzél, tzélos, ád tzélt; atzél, atzélos, atzélt. De jól meg kell tartanunk, hogy a' ragasztékot a' gyökérben álló magánhangzótól különböző hangúval vegyék, mert midőn ez a' környüllálás nem forog fenn, a'kor rend szerént formálljuk a' negyedik ejtéseket; így: hal, halas, halat; tál, tálas, tálat; tél, teles, telet; szél, szeles, szelet; váll, vállas, vállat.

Az ly végbetűjű szavainkra nézve ugyan azon szabás áll, melly áll az l-esekre nézve, mint: homály, homályos, ád homályt; veszély, veszélyes, veszélyt.

b) Az n és ny végbetűjűk hasonlóképpen kihagygyák a' negyedik ejtés formállásában a' ragaszték magánhangzóját, mint: kan, lessz kant; len, lent; sárkány, sárkányt; fény, fényt.

c) Az r végbetűjűk, hasonlóképpen kihagygyák a' negyedik ejtés formállásában a' ragaszték magánhangzóját, így: kár, káros, ád kárt; vásár, vásáros, vásárt; bér, béres, bért; ember, emberes, embert; zsír, zsíros, zsírt; hír, híres, hírt.

Megtartják mindazonáltal az olyanok, mellyeknek gyökerekben tiszta, és nem kevert magánhangzójok lévén, a' ragasztékot is olyan hanggal veszik fel, mint: vár, váras, nem *Civitas*, hanem a' melly helynek vára vagy on —

lessz várat; így mondjuk: vívják, feladták, lerontották a' várat. Így: kenyér, kenyeres, kenyeret; *) tenyér, tenyeres, tenyeret.

Ha mindazáltal valahol, megvallom hogy. itt ingadozni látszik a' szabás. De ezt nem a nyelv önkénnye, hanem az elfelejtett, vagy változtatott ősiség okozza. Ha t. i. figyelmeztünk az előbbi századot látott öregeinkre, még azoknak ajakaik közül: embör, kendör 's a' t. hangot hallunk. Mint lehetett a' többiekkel, bír, bíres, vír, vires, könyír 's a' t. hangok gyaníttatják. Ezekben bizonyosan legtöbb változást szenvedett nyelvünk; innen az egymásra halmozott e' sokasága.

d) Az s végbetűjűkre nézve is, az imént látott szabás áll, mint: sás, sásosád sást; kés, késes, kést; rés, réses, rést; de vas, vasas, lessz vasat; has, hasas, hasat. Megtartják a' magánhangzót a'kor is, midőn különbben sok mássalhangzó torlana össze, mint: nyárs, nyársot; hárs, hársot.

Az sz végbetűjűkre nézve is áll a' szabás, mint: kovász, kovászosád kovászt; rész, részes, részt; kalász, kalászos, kalászt. De megtartják a' magánhangzót, ha tiszta hangúvá lessz a' ragasztékos, mint: mész, meszes, lessz meszet. A'kor is megtartják midőn az sz kettőztetve hangzik, mint: egéssz, egésszet.

*) Molnár Gram. I. 184. „Házhoz ment kenyért enni.“ — Minthogy a' mai szokásszerint kenyeret már egy elhajlást szenvedett, midőn a' gyökérben lévő hosszú é - t meg rövidítette; már több elhajlást nem követhet el, a' fő szabástól, és a' ragaszték magánhangzóját ki nem hagyhattja. Ezért marad meg ezekben is: mész, meszes, meszet; kéz, kezes, kezét 's a' t.

e) A' z és zs, végbetűjük is kihagygyák, midőn nem a' gyökérben álló hanggal veszik fel a' ragasztékot, mint: gaz, gazos, lessz gazt; bűz, bűzös, bűzt; darázs, darázsos, darázst. De megtartják midőn a' gyökérben lévővel veszik fel, mint: ház, házas, lessz: házat; rozs, rozsos, rozsot; kéz, kezes, kezet.

d) A' j végbetűjükre nézve is áll ezen szabás, mint: zaj, zajos, lessz zajt; baj, bajos, bajt: de vaj, vajas ad vajat; haj, hajjas, hajat; fej, fejes, fejet.

Az Ötödik ejtés, — mellyet hívónak neveztek el a' Vocativus követésére, de lehetne felkiáltó, megszóllító is, — hasonló az elsőhöz: a'nyi különbség van még is közöttök, hogy e'nek elejébe névmutatót tenni nem lehet, hanem azt gyakran felkiáltó hanggal pótoljuk, mint: óh ember! óh gonoszság!

Hívó.

A' Hatodik ejtés, melly hasonlóképpen az Ablativus követéséből neveztetett fosztónak; de, mindenkor határozókból — így nevezte már el Verseghy a' praepositiókat — eredvén, sokkal jobb lessz ezekről Határozónak nevezni; mert nem is foszt mindég, mint a' val - vel, ban - ben 's a' t. ragasztékosok. —

Határozó.

Származik a' nevezőtől, utánna tévén a' határozó ragasztékot. Ez milylyen és mellyik legyen, a' környülállástól függ, mert sok félek azok, mint Verseghy Prolud. §. 79; Nyelv-tudományában pedig az 50-dik §-tól 55-ig bőven elő adja, nevezetesen vannak:

- 1) Fosztók: tól és től; fától, fűtől, pénztől, hegytől. Ezekkel egy a': túl és túl; némelyek ezt, mások amazt szeretik. A' nyelv természetében változást nem okoz, akár mel-

lyikkel álljunk. Ilyen változók a'ból vagy búl, és ról vagy rúl; melyekről mindjárt alább.

- 2) Helyhezők: ban, ben, mint: házban, fában; fűben, télben, ködben.
- 8) Behatók: ba, be, mint: házba, fába; fűbe, köbe.
- 4) Kihatók: ból, ből; némelyeknél, búl, bül. Fából, házból; fűből, köből.
- 5) Felhatók: ra, re, mint: fára, házra, fűre, kőre.
- 6) Lehatók: ról, ről; némelyeknél: rúl, rül. Fáról, házról; fűről, kőről.
- 7) Melléklők: nál, nél; fánál, háznál; fűnél, kőnél.
- 8) Közelítettők: hoz, hez; fához, fűhöz, emberhez.
- 9) Állapítottók: nn, önn, enn; fánn, fűvönn, pénzenn.

Formáltatásokra nézve meg kell még e'következendőket jegyeznünk:

a) A' melyek kihagyással veszik a' milyenséget mutató ragasztékot, azok ugyan úgy formállják a' határozókat is, mint: árok, árkos, lessz árkon; halom, halmos, halmon; nyereg, nyerges, nyergenn.

b) A' melyek pedig nyúgvó betűk hangzásával formállják a' milyenséget jelentő szót, ugyan azok itt is hangzóval veszik fel a' ragasztékot, mint: éh, éhes, éhenn; kő, köves, kövönn; ló, lovas, lovon; szaru, szarvas, szarvon.

- 10) Segítettők: val, vel; fával, fűvel, náddal, 'súppal, pénzzel, képpel, késsel, háttal, héttel 's a' t.

Ama' jegyzést kell ezekre nézve emlékeztünkben tartanunk, hogy ha a' fő név mássalhangzón végződik, a'kor a' „val-vel“ v-je ál-

tal változik olly hangúvá, mint {a' szót [záró betű.

- 11) Okmutató: ért; fáért, házért, pénzért.
- 12) Határozó: ig: fáig, füig, házig, vízig, fellegig.
- 13) Változtatók: *) vá, vé, vagy mássalhangzónn végződők után v változtatással: fává, katonává, fűvé, pénzzé, sárrá, porrá, vajjá.
- 14) Váltók: ül, ül; nádul, bérül.
- 15) Megszaggatók: onkint, önkint, enkint; szálonkint, falunkint, városunkint, óránkint, naponkint, hetenkint, esztendőnkint. Ezek sokaknál ként, nem pedig kint. Páriz Pápai szerint mind a' kettő egy forma jó: nála ugyanis miként, vagy mikint egyenlően állanak.
- 16) Öszvefűzők: aštúl, estül; ostúl, östül; ná-dastúl, gyökerestül, bokröstül, tütsköstül, söprűstől.

Ezen három utolsó nemüket kihagyta Ver-seghy Gram. lap 130. szám 4. elő adott okra nézve. Ige határozók légyenek e' vagy névhatározók, én nem vitatom; elég itt hogy névvel forradnak öszve; melly neveknek jelentéseket szós-könyveinkből soha sem találhatnák ki az idegenek, ha itt előre figyelmetessé nem tennők őket oktatásainkban.

A' többes szám esetei is az egygyesnek eseteiről látott szabások szerént formáltatnak; egyébaránt az egész Hajtogatás módját a' következő példák mutatják:

*) Mutativus Casust már Molnár Albert követelt Grammat. I. 47. de nem tartotta szeme előtt a' mit mindjárt I. 48. mondandó vala: „Ablativus erit Casus affixorum, quorum latissimus est usus in hac nostra lingua” — A' vá, vé ragaszték, tsak ollyan ragaszték mint: ba, be; ban, ben 's a' t.

Egygyes Szám:

Nevező:	Alma,	Bab,	Hegy,	Gyötrelem,
Birtokos:	Almác,	Babé,	Hegyé,	Gyötrelemé,
Tulajdonító:	Almának,	Babnak,	Hegynek,	Gyötrelemnek,
Szenvedő:	Almát,	Babot,	Hegyét,	Gyötrelmet,
Hívó:	Alma,	Bab,	Hegy,	Gyötrelem,
Határozó:	Almától,	Babtól,	Hegytől,	Gyötrelemtől.

Többes Szám:

Nevező:	Almák,	Babok,	Hegyek,	Gyötrelmek,
Birtokos:	Almáké,	Baboké,	Hegyeké,	Gyötrelmeké,
Tulajdonító:	Almáknak,	Baboknak,	Hegyeknek,	Gyötrelmeknek,
Szenvedő:	Almákat,	Babokat,	Hegyeket,	Gyötrelmeket,
Hívó:	Almák,	Babok,	Hegyek,	Gyötrelmek,
Határozó:	Almáktól,	Baboktól,	Hegyeiktől,	Gyötrelmektől.

Még más példák:

Nsvező:	Terh,	Méh,	Kő,	Szaru vagy Szarv,
Birtokos:	Terhé,	Méhé,	Kőé,	Szarvé,
Tulajdonító:	Terhnek,	Méhnek,	Kőnek,	Szarvnak,
Szenvedő:	Terhet,	Méhet,	Követ,	Szarvat,
Hívó:	Terh,	Méh,	Kő,	Szaru, vagy Szarv,
Határozó:	Terhtől,	Méhtől,	Kőtől,	Szarvtól.

Többes Szám:

Nevező:	Terhek,	Méhek,	Kövek,	Szarvak,
Birtokos:	Terheké,	Méheké,	Köveké,	Szarvaké,
Tulajdonító:	Terheknek,	Méheknek,	Köveknek,	Szarvaknak,
Szenvedő:	Terheket,	Méheket,	Köveket,	Szarvakat,
Hívó:	Terhek,	Méhek,	Kövek,	Szarvak,
Határozó:	Terhektől,	Méhektől,	Kövektől,	Szarvaktól.

Ezen mód szerint kell hajtogatni a' mellyé-
kes neveket is; hanem ha azok a' fő nevek előtt

Mellyékes állanak, *) nem hajtogatódnak; valamint nem
nevek hajtogatódnak a' névmutatók is. E'kor minden
esetben és számban változhatatlanul maradnak,
a' következő példák szerint:

*) De hajtogatódnak ha utól állanak, így: írásomat
hibával rakvát; pénzt sokat; kenyeret jót 's a' t.

Egygyes Szám:

Nevező:	a' jó Atya,	az édes Anya,
Birtokos:	a' jó Atyáé,	az édes anyáé,
Tulajdonító:	a' jó Atyának,	az édes Anyának,
Szenvedő:	a' jó Atyát,	az édes Anyát,
Hívó:	óh jó Atya!	édes Anya!
Határozó:	a' jó Atyától,	az édes Anyától.

Többes Szám:

Nevező:	a' jó Atyák,	az édes Anyák,
Birtokos:	a' jó Atyáké,	az édes Anyáké,
Tulajdonító:	a' jó Atyáknak,	az édes Anyáknak,
Szenvedő:	a' jó Atyákat,	az édes Anyákat,
Hívó:	óh jó Atyák!	édes Anyák!
Határozó:	a' jó Atyáktól,	az édes Anyáktól.

Még a'kor sem hajtogatódnak pedig, ha egy fő név előtt többen állanak; mint:

Egygyes Szám:

Nevező:	a' kopár,	és meredek hegy,
Birtokos:	a' kopár,	és meredek hegyé,
Tulajdonító:	a' kopár,	és meredek hegynek,
Szenvedő:	a' kopár,	és meredek hegyet,
Hívó:	óh kopár,	és meredek hegy!
Határozó:	a' kopár,	és meredek hegytől.

Többes Szám:

Nevező:	a' kopár,	és meredek hegyek,
Birtokos:	a' kopár,	és meredek hegyeké,
Tulajdonító:	a' kopár,	és meredek hegyeknek,
Szenvedő:	a' kopár,	és meredek hegyeket,
Hívó:	óh kopár,	és meredek hegyek!
Határozó:	a' kopár,	és meredek hegyektől

A'kor sem hajtogatódnak, midőn a' beszédnek más részeiből lessz a' fő név mellett álló mellyékes név így:

Egygyes:

Nevező:	a' Házutánn való Kert,
Birtokos:	a' Házutánn való Kerté,
Tulajdonító:	a' Házutánn való Kertnek,
Szenvedő:	a' Házutánn való Kertet,

Hívó: óh Házutánn való Kert!
 Határozó: a' Házutánn való Kerttől.

T ö b b e s:

Nevező: a' Házutánn való Kertek,
 Birtokos: a' Házutánn való Kerteké,
 Tulajdonító: a' Házutánn való Kerteknek,
 Szenvedő: a' Házutánn való Kerteket,
 Hívó: óh Házutánn való Kertek!
 Határozó: a' Házutánn való Kertektől.

Az össze tett szavak közül tsak az utolsó
 hajtogatatik, mint:

E g y g y e s:

Nevező: Anya-méh, Kantár-szija,
 Birtokos: Anya-méhé, Kantár-szijaé,
 Tulajdonító: Anya-méhnek, Kantár-szijaának,
 Szenvedő: Anya-méhet, Kantár-szijaat,
 Hívó: Anya-méh! Kantár-szija!
 Határozó: Anya-méhtől, Kantár-szijaától.

T ö b b e s:

Nevező: Anya-méhek, Kantár-szijaak,
 Birtokos: Anya-méheké, Kantár-szijaaké,
 Tulajdonító: Anya-méheknek, Kantár-szijaaknak,
 Szenvedő: Anya-méheket, Kantár-szijaakat,
 Hívó: Anya-méhek! Kantár-szijaak!
 Határozó: Anya-méhektől, Kantár-szijaaktól.

Igy hajtogatódnak minden összevoglalt nevek,
 mint: baromvásár, pókháló, lenmagolaj, penna-
 tsinállókés' éle 's a' t.

Nem kívánnak magok utánn többest a'
 „sok”, és számot jelentőkkel lévő nevek; így
 mondjuk: sok ember vólt a' templomban; három
 száz ember esett el az ütközetben; százezer em-
 berrel jött az ellenség. Ez ellen ma ellene dol-
 goznak némelly újjítottok; de nem mondták őseink:
 sok bábák között, hanem sok bába között elvész
 a' gyermek. Igen helyes okát adja e' nem hajto-
 gatásnak Márton Jós. Pannoniájában. — A'
 számokról majd alább a' magok helyén.

A' Rómaiak 's talám más europai nemzetek sem szokták az értzek, betegségek, tulajdonságok 's több e'félék neveit a' többes számban használni. Hogy mi is el lehetünk az ilyenek nélkül, sőt, hogy gyakran beszédünkbe sem illenének, az bizonyos igazság: de itt nem szó-
 kötésről, hanem tsak hajtogatásról 's annak módjáról lévén a' szó, el nem titkolhatjuk, hogy nálunk minden szavak hajtogathatók; 's hajtogathatatlanok — indeclinabiles — sem esetjeikre, sem számjaikra nézve, nintsenek is; így mondhattuk: aranyok, rezek; hideglelések, tsömörök, guta ütések; henyéségek, szorgalmatosságok 's a' t.

Különös a' magyar nyelvben az is, hogy a' bírtokos ejtés által változhatik nevezővé *) 's ezen esetben szintűgy hajtogatódik mint más fő név. így: Királyé, Királyéé, Királyénak, Királyét, Királyétől 's a' t.

De tudnunk kell, hogy mikor ezzel élünk, mindenkor alatta értjük a' különösen meghatározott tárgyazatot, mint: Ki tábora? a' Királyé. Ki táboráé? A' Király táboráé. Ki táborának? a' Királyénak, mintha mondanók: a' Királyé táborának 's a' t. A' bírtokos nevekről, mint a' millyen ez is, majd alább a' magók helyén bőven fogunk szólni; itt e'nyi, tsak a' látszó különösség miatt említettett.

Talám a' különösségek közé számlálhatnánk azt is, hogy az egygy is hajtogatódik, és többese szint' úgy van, mint más fő névnek; de e'ben sins semmi különösség, mivel ilyen esetben az egygyet éppen olly fő névnek képzeljük mint akár melly más nevet: így pedig minden

*) Lásd ezeknek meg sokasodását: „Öröm Ünnepe” — a' 140-dik laponn.

szóból lehet név, mint: nagy Úr az a' „meg kell lenni“; ha az a' „ha“ nem volna; a' „tsaknak“ nem hoztál kosarat? — 's több más ilyenek, melyek nevekké lévén egyszer, természetesen hogy a'nak utánna hajtogatódhatnak is.

A' nemzetség nevek rendesen hajtogatódhatnak, mint: Pázmán, Telekesi; Pázmáné, Telekesié; Pázmánnak, Telekesinek; Pázmánt, Telekesit; óh Pázmán, Telekesi! Pázmántól, Telekesitől. Többes: Pázmánok, Telekesik 's a' t.

Egygyes Nemzetség nevéből többséget jelentő szót tsinállunk „é, k“ ragasztéknak hozzá tételével, így:

Nevező:	Bátoriék,	Istvánfiék,	Zrinyiék;
Birtokos:	Bátoriéké,	Istvánfiéké,	Zrinyiéké;
Tulajdonító:	Bátoriéknak,	Istvánfiéknak,	Zrinyiéknek;
Szenvedő:	Bátoriékat,	Istvánfiékat,	Zrinyiéket;
Hívó:	Bátoriék!	Istvánfiék!	Zrinyiék!
Határozó:	Bátoriéktól,	Istvánfiéktől,	Zrinyiéktől.

Negyedik Szakasz.

Nevek' származása.

Gyökér, és származott szavak. A' látottakon kívül még egy felosztása van nálunk is a' neveknek, mely szerint azok vagy gyökér szavak, — primitiva, — vagy származottak — derivativa. — Az elsőbbeket honnan vette az ősz régiség, bár millyen gonddal keresnők,

ném minden szóra nézve mutathatnánk meg el-
lene mondhatatlan bizonyossággal. Némellyek kö-
vetésből származottak, mások eltanúltak; de
kezdőnek mind e're nints szüksége, neki ele-
gendő a' késszet megtanúlni úgy a' mint van.
Nagyobb haszonnal nyomozza a' származottak
eredetét; mert ha a' gyökeret megtanúllja, a'
származtatás szabásai szerint a' származottakat is
könnyen megértheti.

Származottak lesznek:

A.) Magokból a' már kész nevekből:

- 1) Ság, ség ragaszték felvételével, mint: atya- Fő nevek.
ság, atyafiság, vérség.

E' ragaszték olly gyakor, hogy ezt tsak
nem mind egygyik mellyékes szóhoz ragaszthat-
juk, 's így fő neveinket szaporíthatjuk. Árva, ad
árvaság, így: barna, bénna, ép, vitéz 's a' t.
mind a' maga rokonsága szerint, barnaság, épség.

- 2) Ka, ke ragaszték felvételével, mint: szálda,
tzinke. — Szebb hangzás kedvéért gyakran
ts megy a' gyökér és ragaszték közé. Az il-
lyenek jelentése rendszerént kitsinyített, mint:
atya, atyátska, veréb, verebetske. — „R e n d-
s z e r é n t” önként mondánk, mert: mats-
ka, tsóka, ketske, fetske 's a' t. magok
gyökér nevek 's adnak tsókátska, ketskétske
's a' t. kitsinyített.

- 3) Os, es ragasztékkal, mint: asztal, asztalos;
lakat, lakatos; műv, műves, kőműves, réz-
műves.

- 4) Ász, ész ragasztékkal, mint: hal, halász;
kan, kanász; méh, méhész; kert, kertész.

- 5) Ány, ény ragasztékkal, mint: bálvány, ös-
vény.

- 6) Ár, ér ragasztékkal, mint: kúlsár, gyökér, töltsér.

Vagynak egyéb ragasztékokkal származottak is, mint: bajnok, ágyék, nadály 's többek; de ezek ritkábbak az előbb említetteknél, és hasznot kevesebbet ígérnek a' kezdőkre nézve.

B.) Igékből.

- 1) As, és ragasztékkal, mint: adás, riadás; zengés, szenvedés.
- 2) Asz, esz ragasztékkal, mint: dugasz, eresz.
- 3) At, et ragasztékkal: ruházat, mázolat; készület, rendület.
- 4) Alom, elem ragasztékkal, mint: fájdalom, élelem.
- 5) Alék, élék ragasztékokkal, mint: ázalék, főzelék.
- 6) Any, ény ragasztékokkal, mint: tudomány, vetemény. Gyakrann vány, véný: halovány, kelevény, szökevény.
- 7) Ály, ély ragasztékkal, mint: osztály, veszély.
- 8) Ak, de szokottabb ék ragasztékkal, mint: vakarék, fakadék, nyesedék.
- 9) Al, el ragasztékkal, mint: hivatal, hitel.
- 10) Ál, él ragasztékkal, mint: fonál, kötél.
- 11) Ár, ér ragasztékkal, mint: határ, tsengér, másoknál, tsígér.
- 12) Ts ragasztékkal, mint: vakarts, tekerts. — Mind ezen nevek, 's ha még ezeken kívül több módonn származottak volnának, mind azok 's ezek, rend szerént hajtogatódnak.

Mellyékes
nevek.

Melljékes nevek is vannak, mellyek magokban gyökérszók, mint: igaz, hamis, gyenge, víg 's a' t. — de nagy részek származott. Származnak pedig

A.) Fő nevekből:

- 1) S, as, os, es, ös ragasztékkal, mint: bús, agaras; árpás; agyagos; fényes; hűvös; dolgoz; terhes; leves; hamvas. — Ezek milyenséget jelentők, és éppen azok, melyeket mi Nemző — Genitivus — ejtésül vetünk fel a' hajtogatásokra nézve; mivel ha az illy mellyékes nevet egyszer tudjuk, minden további kivétel 's elhajlás nélkül tudhattjuk a' fő nevet hajtogatni. Ezért állanak nálam a' fő nevek-utánn ezen ragasztékok, úgy, mint a' római nyelvet tanító könyvekben a' Genitivus végezetei. *)
- 2) Mellyékes név lesz a' fő névből ha utánna i ragasztatik; az illyenek eredetet, származást mutató mellyékes nevek, mint: Budai, Debretzeni, Kőrösi, házi, nádi, vízi, erdei. Illyen formává lesz a' fő név után beli szótska tételve is, mint: Efézusbeli, Galatabeli 's a' t.
- 3) Talan, telen ragasztékkal lesznek fogyatkozást jelentő mellyékes nevek, mint: magtalan, sóttalan, hívtelen. Ezt igen gyakran fordítva kívánnják, mint: havatlan, hívatlan, födeletlen; mások pedig az elsőbb magánhangzó kihagyásával, mint: bimbóttalan, mezőtlen. Itt a' kezdőnek emlékező tehetségét is jó lesz gyakorolni, hogy minden illyes szónak formállását könnyen eltalálja.
- 4) Nyi ragasztékkal lesznek mekkoraságot jelentő mellyékes nevek, mint: lábnyi, arasznyi, újni, máknyi.

*) Értetni kell az általam rendbe szedett Szós könyvet; de, minthogy Lexikon kiadásába most egy más valaki kezdett, az enyimnek természetesen el-kell maradni; mivel egy is nehezen kél, nem hogy kettő lehetne kelendő.

- 5) Ű, ű ragasztékkal, mint: lábú, hasú, torkú, szívű, erejű. Ezeket más mellyékes szó nélkül magánosan tenni soha sem szoktuk, így mondjuk: görbe lábú; nagy hasú; szomjas torkú; nemes szívű.

B) Igékből, mint igékből, mellyékes név lesz

- 1) Ha a' jelen való üdő egygyes harmadik szemlélyéhez os, ös ragaszték tétetik, mint: fojt, lessz fojtós; fut, futós; ad, adós; emel, emelős; félt, féltős; dül, dülős.

Itt meg kell jegyeznünk

a) Hogy az ik végezetű igék elősször ezt elvetik, és úgy veszik fel a' kívánt ragasztékot, mint: tsúszik, lessz tsúszós; mászik, mászós; esik, esős; fejlődik, fejlődős.

b) Ha az így formált mellyékes nevek az s betűjüket elvesztik, a'kor szint úgy helyes szó lessz belőlök, mint: futós, lessz futó; fojtós, fojtó; ömelős, ömelő; dülős, dülő 's a' t. melly szavainkat, mint fő neveket is szoktuk használni, így támadtak: fúró, folyó, lejtő, festő 's egyebek. Illy bőv kút források mellett még is szomjuzunk, és a' magyar nyelv szűk volta ellen panaszlunk.

- 2) Ott, ett, ött ragasztékkal, mint: bont, lesz bontott; ír, írott; botlik, botlott; ég, égett; ejt, ejtett; füll, füllött. Sokan kihagyással veszik fel a' ragasztékot, mint: ébred, ébredett helyett ébredt; dül, düllött helyett, dült; borúl, borúlott helyett borúlt 's a' t.

Némelly részesülők — hogy minden lehető származások módjával ne terhelljük a' kezdőket, kiknek különben is tsak a' megtanulás és nem az eredet keresés a' kötelessége — „ékony“ „ékeny“ ragasztékkal adnak különös mellyékes

neveket, mint: hajlékony, feledékeny: de ez nem minden szoros válogatás nélkül történhetik minden részesülővel. Én legalább megijedtem, midőn Szép Literaturai Ajánd. 1826. IX. lap: 134. sor 18: „jó tékony“ szóra találtam; mivel e'szerint jól lenne mondva: a' rutza úszékony állat, a' szártsa 's bűvár különösön bukékonyok.

Ötödik Szakasz.

A' mellyékes nevek Hasonlítása.

Minden mellyékes nevek, akár gyökér, akár pedig származott szók legyenek, rendszerént — regulariter — a' mint t. i. följebb tanítottuk — hajtogattatnak: de még egygy különös változások van ezen mellyékes neveknek. Azon tapasztalás után, melly szerént egygy tárgyban nagyobb mértékben lehet valamelly tulajdonság, mint a' másokban; p. o. lehet egygy ember tudós, a' másik még inkább tudós, a' harmadik pedig mind kettőjüket följül haladhattja tudóságával. Ezen bánás módot hasonlításnak nevezük, 's három fokot veszünk fel benne; első maga minden nevező, mint: igaz;

Második fok, igazabb;

Három fok.

Harmadik — legigazabb.

Az első látjuk, hogy csak meg kell tanulunk; de már a' másodikat, valamint a' harmadikat is, úgy formálljuk.

Első,

Második.

Második fokra emelljük a' mellyékes nevet, ha

1) A' magánhangzón végződő nevezők után kettős b-ét teszünk, mint: sárga, sárgább; görbe, görbébb; méltó, méltóbb. *)

J e g y z é s. Az u-ban végződők közül némelyek az ú-t által változtattják á-vá, 's úgy vesz fel a' bb-ét, mint: ifjú, lessz ifjabb; szomjú, szomjabb. Mások az ú-t is megtartva vesz fel az abb ragasztékot, mint: domború, lessz domborúabb; noha jó domborúbb is. A' mellyek pedig fő névből ú, ű ragasztékkal származtak, mint: lábú, szívű, minthogy az első fokonn is más határozót kívánnak magok elejébe, úgy a' második fokot is az illy előttök álló szavak emelésével érik el, mint: nagy szájú, lessz nagyobb szájú; kis szemű, kissebb szemű; bőv kezű, bővebb kezű 's a' t.

2) A' mássalhangzón végződők pedig abb, ebb ragasztékot vesznek fel, így: bóldog, bóldogabb; fodor, fodorabb; eleven, elevenebb; bőlt, bőltsebb; fösvény, fösvényebb; bőv, bővebb; hæv, hevebb; hűv, hűvebb.

Ezen módtól elhajlanak 1-ször az s-en végződők; mert ők minden magánhangzó közbejövetele nélkül is felvehetik a' bb-ét, mint: bizonyos, bizonyosbb; édes, édesbb; noha amúgy is helyes, mint: bizonyosabb, édesebb. Bátor is kihagyással formállja, lessz bátrabb, így: lator, latrabb; könnyű, könnyebb. — Derék, derekabb, tsak a' betűk rokonságára nézve különbözik.

2-szor. Különöznek: Kitsiny, kissebb, a' kis nevezőtől; szép, szebb; sok, több; régi, két féleképpen formállja régibb, és régiebb.

*) Itt azt kell emlékezetünkben tartanunk, hogy a' vég magánhangzók, ha rövidek voltak is előbb, ezen esetben hosszúvá lesznek.

3) Különöznek még az ilyenek is: jobb, jobbik, jobbika; rossz, rosszabb, rosszabbik, rosszabbika; szebb, szebbik, szebbike 's a' t. Ezekkel olyankor élünk, midőn az értelem kétfőre vitetődhetne; melly hogy meghatározottan eme' kérdés szerint: mellyik? egyenesenn a' tárgyazottra vitetessék, ezen kérdésnek ragasztékával felelünk reá.

Mondják, hogy felsőbb fokra emeli az értelmet ezen szótska is: „nagyonn“ de ezt tulajdonképpen való hasonlításnak mondani nem lehet; mert magábann álló tárgyról is mondhatom: nagyonn szép 's a' t.

A' harmadik fokra — minden kivétel nélkül Harmadik. — eme' szótska „leg“ — ömeli a' második fokban tsinált szavainkat, így: magos, magosabb, legmagosabb; alacsony, alacsonyabb, legalacsonyabb; sok, több, legtöbb; könnyű, könnyebb, legkönnyebb; szép, szebb, legszebb; így: a' szebbik, a' legszebbik; a' tudósabbik, a' legtudósabbik; bőv kezű, bővebb kezű, legbővebb kezű; nagy szívű, nagyobb szívű, legnagyobb szívű 's a' t.

Mind ezen második, vagy harmadik fokra ömelt szavaink, rendszerént hajtogatódnak, a' szokott ragasztékok felvételével.

Egy különösséget kell megemlítenünk, melly szerint a' magyar nyelvben — talán minden szomszédjaink szokásával ellenkezőleg — a' fő nevek is felveszik a' második fok ragasztékját, így mondhatni: ház, házabb 's a' t. De az ilyen szóllás formákban a' fő név jelentését mindenkor öszve foglalt több tulajdonságok helyett vesszük; p. o. ha mondjuk: Pál ember, de Péter embe-
rebb; mintha mondanánk: Péterben Pálhoz ha-

sonlítottva, több oly tulajdonságok találhatók, melyek valakit emberré tesznek. — Egyéb aránt az illy szövegek jeles beszédekben, vagy Irományokban, nem szokottak.

Más különösség forog fenn a' harmadik fok-ra nézve, melly szerént az már a' tulajdonságnak legnagyobb vagy kisebb mértékét látszatik ki-meríteni, és még is van nála nagyobbított vagy kisebbített, melly illy formán esik: „l e g e s - l e g.“ Ezzel a' tulajdonságnak gondolható legnagyobb, vagy legkisebb mértékét értjük. — El-hetünk e' vele tsínos beszéd közben, már más kérdés: mivel mi még a' rend szerént formált harmadik fokot sem igen gyakorolljuk, úgy leg-előbb nem, mint p. o. a' rómaiak, 's a' hol azok: Charissimus, sapientissimus! megszözlített tettek, mi megérjük a' rendszerént való kedves, és más illy nem nagyobbított szavainkkal. Legföltrebb is ha elejébe tesszük ezen szótskát: „i g e n“ vagy „f e l e t t é b b“ — már a'kor mindent megtettünk.

Hasonlíthatjuk a' magyar nyelvben az íge-határozókat is, mint: nagyonn, nagyobbann, legnagyobbann; szépen, szebben, legszebben; könnyen, könnyebben, legkönnyebben. — De ezeket hajtogatni, nálunk sem lehet.

Hatodik Szakasz.

A' Szám Nevekről.

Hogy beszédünk egy vagy több dolgot tárgyz- Szám nevek. hat, már láttuk rövideden, midőn az egygyes és többes számról tettünk említettést: itt most lássuk a' szám nevekről mind azt, a' mi rólok megjegyzésre méltó.

Szám név mind az, melly a' tárgyzatoknak meghatározott mennyiségeket jelenti. Egy ember, húsz ember, száz ember 's a' t.

Ezen Szám nevek, fajtájokra nézve, lehetnek:

1) Sarkalatos Számok, mellyekkel rendszerént számlálunk, 's eme' kérdésre felelünk „hány?” Rendjek ez:

Sarkalatos,
számok.

Egy, kettő, három, négy, öt, hat, hét, nyóltz, kilentz, tíz.

Tizenegy, tizenkettő, tizenhárom 's a' t. húsz.

Huszonn egy, huszonkettő, huszonhárom 's a' t. harmintz.

Harmintzegy, harmintzkettő, harmintzhárom 's a' t. negyven.

Negyven egy, negyvenkettő 's a' t. ötven, hatvan, hetven, nyóltzvan, kilentzven, száz, egy száz, két száz, három száz 's a' t.

Ezer, egy ezer, két ezer, három ezer, négy ezer 's a' t.

Tíz ezer, húsz ezer, harmintz ezer 's a' t.

Száz ezer, két száz ezer, három száz ezer 's a' t.

Miliom, egy miliom, tíz miliom, száz miliom, 's így a' száz miliomokonn is végig Biliom s' a' t.

E'ben semmi különösség sintsen, hanem azt még is tudnunk kell:

a) Hogy ha kettő, tizenkettő 's így tovább végtelenül, a' mi tsak kettő, fő névvel tétetik össze, nem így „kettő“ hanem „két“ jó szókötésbe, mint: két galamb, tizenkét juh, száz két esztendő, két száz vitéz, két tizes, két százaz 's a' t.

b) Hajtogatások rendszerént való, de többesek nintsen, ide érve mint számoknak, p. o. nem mondjuk, mint a' római tria, quatuor, hármak, négyek 's a' t. De van mint fő neveknek: ha nem jól mondanám is: „a' Sereg úgy elhullott, hogy alig maradtak két száz emberek“ — jól így: „sok ezereket vesztett a' Magyar, míg birodalmát örökíthette.“

Jegyzés. Eggyenként mind ide írni azt, a' mivel számlálunk, 's a' számkimondásban — Numeratio — tanulunk, hosszas volna: az itt elő mutatott rendből láttja a' kezdő, hol tesz fordulást vagy változtatást; a' Tanítók pedig — ha legkissebb akadály adná elő magát — igen könnyen útba igazíthatják.

Rendszámok.

2.) Rendszámok, ezen kérdésnek felelnek meg: „h a n y a d í k?“

Első, második, harmadik, negyedik, ötödik, hatodik, hetedik, nyóltzadik, kilentzedik,

tizedik; tizenegygyedik, tizenkettedik, tizenhar-
madik 's a' t. huszadik, huszonegygyedik, hu-
szonkettedik, 's a' t. harmintzadik, harmintz-
egygyedik, harmintzkettedik 's a' t. negyvenedik,
ötvenedik, hatvanadik, hetvenedik, nyóltzvana-
dik, kilentzvenedik, századik, száz első, száz má-
sodik, száz harmadik 's a' t. két századik, két
száz első, két száz második, három századik,
ezeredik, két ezeredik, tíz ezredik, száz ezre-
dik 's a' t.

Láttjuk hogy a' kettő itt is különösködik,
mert már nem jó lenne mondanunk, tizen máso-
dik, huszonn második 's a' t. hanem marad:
tizen kettődik, huszon kettődik 's a' t. vagy kö-
vetelt — praetendált — szebb hangzás kedvéért,
tizenkettedik, huszonkettedik, százharmintzket-
tedik, tíz ezer két száz negyvenkettedik 's a' t.

Igy különösködik az egy is, ha a' tízesek
's a' t. sorába kaphat, hol már nem mondhatom
tizen elsődik, huszon elsődik 's a' t. hanem visz-
sza megy az egyre 's lessz: tizenegygyedik, hu-
szonegygyedik, száz harmintzegygyedik, ezer
nyóltz száz huszonegygyedik 's a' t.

Ezen számoknak hajtogatások rendszerént
való: így: első, elsőé, elsőnek, elsőt; elsők,
elsőké, elsőeknek, elsőket. E'nek hasonlítása is
lehet, mint: első, elsőbb, legelsőbb. — A' töb-
biek is hajtogathatók, mint: második, másodi-
ké, másodiknak, másodikat, így harmadik, har-
madiké, 's a' t. de már ezeknek többesek —
rendszerént — nintsen; hasonlítások pedig soha
sints. Nem mondhatom t. i. harmadik, harma-
dikabb, legharmadikabb 's a' t.

Ha több számot kell egyszerre kimondanunk,
a'kor tsak az utolsót mondjuk rendszámnak, így:

ezer nyóltz száz huszonhetedik; és ha hajtogatunk kell, a' ragasztékot is tsak ezen utolsó veheti fel, így: „Ezer nyóltz száz huszonhetediknek kezdete, nevezetessé tette magát Magyar országonn szörnyű villámásai, dörgései, és menykő hullásai által.“ — Többese még ezen esetben sints rendszerént; értjük ezen kifejezés alatt azt, hogy mint számnak nints többese, mivel már magában többes; — mind azon által helyesenn mondhatnók: „A' Magyar nemzetre, több: ezer négy száz negyvennegyedikek, 's ezer öt száz huszonhatodikok, ne következzenek.“

V e r s e g h y Nyelvtudományában §. 64 helyrendszámokat tanítt. Ha maga az illyeket ele nem számlálná, nehéz volna reájok találni, mivel: utolsó, alsó, felső, belső, hátúlsó, külső, középső, túlsó, innenső — 's ha még több illyeket számlálna is, — nem számok; ha ugyan igaz az, hogy minden szám, meghatározott mennyiséget jelent.

Osztó számok.

3.) Rendben vannak az osztó számok; ezen kérdésre felelünk vele: „h a n y a d r é s z?“

Erednek a' rendszámokból, elhagyva azokból az „i k“ ragasztékot, 's helyette „r é s z“ szótskát téve, mint: harmadik, lessz harmadrész, huszadik, huszadrész; hetvenedik, hetvenedrész; századik, századrész; százkettedik, százkettedrész; ezeredik, ezeredrész 's a' t.

Osztó szótska a' „fél“ is, így mondjuk: harmadfél, hetedfél, huszonötödfél 's a' t.

E'ben is tsak a' kettőnél van kitérés, mert nem mondjuk kettődfél; hanem mondjuk: másfél, — de tizenkettődfél, vagy tizenkettedfél, huszonkettedfél 's a' t. már a' rendre vissza mennek.

Hány féle? Egy féle, két féle, száz féle, ezer féle 's a' t. nem ezek közé tartozandók, hanem a' sarkalatos számok közé — bár mit tanítsion Verseghy Nyelvtud. §. 65. b.

4.) Én gyűjtő számoknak az: „a n n, e n n“ Gyűjtő számok.
ragasztékokkal formáltakat mondanám, ezen kérdésre: „hán y a n n?“ — Kettenn, härman, tízenn, tizenegygyenn, százann, ezrenn 's a' t.

Hajtogatni ezeket nem lehet, hanem a' szókötésben többest kívánnak magok mellé, így: ketten vóltunk, százann leszünk 's a' t.

5.) Vannak sokszorozó számok, mellyekkel Sokszorozó számok.
ezen kérdésre: „hán y s z o r?“ felelünk. Ezek a' sarkalatos Számok utánn s z o r, vagy s z e r ragasztékot téve, formáltatnak, így: egyszer, kétszer, háromszor, százszor, ezerszer 's a' t.

Nem hajtogatódnak, hanem szókötésbe jövéen, mind az egygyes, mind a' többes számot megszenvedik, a' mint a' tárgyazat kívánja, így: százszor mondtam, ezerszer vóltunk 's a' t.

Ezekből „o s, e s“ ragasztékkal ismét más faj számok lessznek, így: százszoros, ezerszeres 's a' t. mellyek, mint más mellyékes nevek, úgy hajtogattatnak. — Vesznek fel i ragasztékot is, mint: egyszeri, kétszeri, százszori 's a' t. Ezek is mint mellyékes nevek hajtogattatnak.

Az e'dig látottak a' rendszerént taníttatni szokott szám fajok; de lehetnének még majd tsak nem e'nyi félék, ha minden ragasztékkal öszvetetteket más - más fajoknak néznénk, mint e' kérdezőkre:

a) Hány a s? felelünk: egygyes, tizes, százaz 's a' t. Ezek, mint fő nevekké vált számok hajtogatódnak.

b) Hányanként? — egygyenként, tízenként, százanként 's a' t. Ezeket hajtogatni nem lehet, hanem szókötésben többest kívánnak magokhoz, mint: egygyenként mentek a' katona tsapatok.

c) Hányával? — hármával, ötével, tízével, százával 's a' t. Ezek sem veszik fel a további hajtogatást, mivel már magokban hajtogatva vannak.

d) Hány szorosann? háromszorosann, tízszeresenn 's a' t. mint: kétszeresenn is kiadtuk a' vámot; ötszörösen is megadóztunk érte.

Ezekre figyelmetessé tenni a' kezdőt azért szükséges, mivel ezek mind egy - egy szóvá változnak a' magyar beszédben; a' Szós - Könyvek pedig az ilyeneket egygyenként mind, elő nem számlállják.

Pár, tutzat, sok, több, kevés, nyájj, se-reg, falka 's a' t. nem számok, hanem tsak határozott — mint a' két első, — vagy határozatlan mennyiséget jelentő nevek; 's mint olyanok hajtogatódnak, és a' szókötésben is úgy állanak.

Hetedik Szakasz.

A' névmássokról.

Gyakran kerül elő mind beszédünkben, mind írásunkban azon eset, hogy valamelly fő nevet kellene mondanunk; azonban azt, előbb talám csak rövidségnek, ma már illendőségnek, vagy szépségnek okáért is más szóval váltjuk fel. Ezen váltó szavakat nevezzük névmássoknak, névpótolóknak.

Ezeket talám más nyelvekben is szükségte-
lenül szaporították többre, mint sem vóltaképpen
vólnának. Emlittsük — ha szabad — például a'
római nyelvből: qvi, vel qvis; is, vel iste, és
még talán többek is emlittődhethnének — miben
különböznének egymástól jelentésekre? 's még is
számot szaporítanak. — De hagygyunk kit-kit
ősi megszokásai mellett, mi ügyelljünk a' ma-
gunk nemzeti nyelvére. Elszédül bele a' szem-
lélő, vissza ijed a' tanuló, kivált ha idegen, mi-
dön elnézi azt a' sok temérdek névpótolót, mel-
lyeket öszve írt Verseghy Nyelvtud. 186 - dik
lapján kezdve a' 199 - diknek végezetéig; vagy:
Epitome Instit. Gram. Lingv. Hung. a' Tomulus
II. 32 - dik lapján elkezdve végig, és a' Tomulus
III-ban foglaltatva a' 35 - dik levélig. Egész egy
könyv, és még csak Epitome? Ezzel vesztegetik
fiaink az üdőt egy álló esztendeig!

Szükség nél-
kül nem kell
szaporítta-
nunk.

Hogy sokat ne láttassunk mondani, nézzünk egyet: magános és társaságos névpótolókat különböztet Verseghy Nyelvtud. §. 93. Ha van hasonlatlan különböztetés, ezt valóban mondhatjuk a'nak. Az általa felhozott példa ezt legnyilvánbban bizonyíthatja mellyez: nem bölts ember „a z“, a' ki mást tudatlannak mond.“ — Itt az: „a z“ nem áll ridegen, hanem vele van 's még alatta is értetik az ember, mintha így volna az egész mondás: „Nem bölts ember az az ember, a' ki más embert tudatlan embernek mond.“ — De hogy illy gyakor viszont előkerülések ne legyenek, éppen a'ra valók a' névmássok.

A' névmássokat e' következő tekintetekből vehettjük gondolóra, úgymint:

Eredetekre nézve:	A.) Eredetekre nézve, melly szerint valamely névmássa
Gyökér,	a) Gyökér, vagy eredeti szó, mint: én, te, ő.
Származott.	b) Származott, mint, enyim: tied, övé.
Formáltatásokra:	B) Formáltatásokra nézve, melly szerint némelly
Egyszerűk.	a) Egyszerű, mint: ki? mi? melly?
Öszvetettek.	b) Öszvetett, mint: valaki, valami, valamelly.
Jelentésekre nézve:	C) Jelentésekre nézve, melly szerint:
Személyesek	a) Személyesek: én, te, ő.
Mutatók,	b) Mutatók: az, ez, amaz, emez, illy' ilyen, olly, ollyan, amollyan, emillyen.
Viszontagosok,	c) Viszontagos névmássak: magam, magad, maga.
Visszatérők,	d.) Vissza térők: a'ki, a'melly, a'mi.
Határozatlanok,	e.) Határozatlanok: valamelly, némelly.

f) Kérdők: ki? mi, kitsoda, mitsoda, Kérdők,
 melly, mellyik, a' többes számban: mellyek;
 hány, mennyi?

g) Birtokosok: enyim, tied, övé.

Birtokosok.

D) Hajtogatásokra nézve, melly szerint

Hajtogatá-
sokra nézve:

a) Rendesek az a z és ez formájára. Eze-
 ket egygyenként mind elő mutatni szükségte-
 len. A' melly tanuló följebb megtanulta a' haj-
 togatás módját, az mindezeket eltudja itt is
 mondani.

Rendesek,

b) Rendtől elhajlók; mint:

Rendtől el-
hajlók.

Egygyes Szám:

Nevező:	Én,	Te,	Ő,
Birtokos;	Enyim,	Tied,	Övé,
Tulajdonító:	Én nekem,	Te neked,	Ő neki,
Szenvedő:	Engemet,	Tégedet,	Ötet,
Hívó:	Mint a' nevező		
Határozó:	Én tőlem,	Te tőled,	Ő tőle.

Többes Szám:

Nevező:	Mi vagy Mink,	Ti vagy Tik,	Ök,
Birtokos:	Mienk,	Tietek,	Övék,
Tulajdonító:	Mi nekünk,	Ti nektek,	Ő nekik, *
Szenvedő:	Minket,	Tiktek,	Öket,
Hívó:	Mint a' nevező		
Határozó:	Mi tőlünk,	Ti tőletek,	Ő tőlök.

Ezeknek elhajlások már a' birtokos ejtésen
 elkezdődik. Lessz az a' nevező ejtésből a' birtokot
 jelentő ragasztékkal, melly ragaszték

Az első személyre nézve: m, am, em;

A' másodikra — — d, ad, ed;

A' harmadikra — — ja, je, vagy tsak a, e;

A' többes számban aim, eim; aid, eid; jai, jei,
 vagy tsak ai, ei.

Birtokot je-
lentő ra-
gasztékok.

*) Ezek elől a' névmássokat az értelemnek minden
 változása nélkül hagyhatjuk el; mivel a' ragaszték
 már elég határozottan mutatja a' személyt.

A' többi ejtésekben ezen ragasztékok foglaltatnak a' szokott ragasztékhoz így:

A' Tulajdonító--nak 's nek--je után; lessz nekem, neked, neki. Ezen ejtésben az én, te, ő névmássokat is megszenvedik, így: én nekem, te neked, ő neki mint már följebb láttuk.

A' Szenvedő: engemet, tégedet, őtet. Ezek az értelemnek minden sérelme nélkül hagyhatták el az et szótagot; hanem kimaradásokat szükség kihagyó jellel megjelentenünk, így: engem', téged', őt'.

A' Határozó ejtésért minden tudva lévő határozókkal össze-tétethetnek ezen bírtokot jelentő ragasztékok; mint: tőlem, vagy: én tőlem, te tőled, ő tőle; én rólam, te rólad, ő róla; én belőlem, te belőled, ő belőle 's a' t.

Verseghy Nyelvtud. lap 189, szám 6. ezekbenn: töllem, róllam, nállam 's a' t. kettős l-et követel; de szemlátomást hibásan; mert a' határozók tsak egygy l-el íratatnak, a' bírtokos ragasztékokbann pedig: am, em 's a' t. semmi nyoma sem lévén az l-nek, az öszvetételbenn, sem ok, sem szükség a' kettőztetésre. Hogy talám valamelly helyenn ejtik kettőztetve a' kérdésben forgó szavakat, meglehet; de a' nyelvtanítónak okra, nem pedig hibás szokásra, vagy különözésre kell halgatnia.

Ezen bírtokot jelentő ragasztékokat öszve lehet foglalni más névmássokkal is, így: magam, magad, maga; mellyikem, mellyiked, mellyike; valamillyenem, valamillyened, valamillyene 's a' t. és mind ezek a'nakutánna rendszerint hajtogatódnak, mind az egygyes, mind a' többes számban.

A' birtokot jelentő ragasztékoknak véghe-
tetlen kiterjedések van a' magyar nyelvben. A' hol
csak birtokról van a' szó, ezek nélkül soha sem
történhetik a' kiejtés. Ezek újj hajtogatást is ad-
nak; mellyet egész kiterjedésében a' nyíval szük-
ségesebb minden kezdőnek megtanulni, mivel a'
birtokos nevek mind ezek szerint hajtogatódnak:
így lesz tehát.

Egygyes Szám:

Nevező:	Enyim,	Tied,	Övé,
Birtokos:	Enyimé,	Tiedé,	Övéé,
Tulajdonító:	Enyimnek,	Tiednek,	Övének,
Szenvedő:	Enyimet,	Tiedet,	Övét,
Határozó:	Enyimtől,	Tiedtől,	Övétől.

Többes Szám:

Nevező:	Enyimek,	Tieid,	Övéi,
Birtokos:	Enyimeké,	Tieidé,	Övéié,
Tulajdonító:	Enyimeknek,	Tieidnek,	Övéinek,
Szenvedő:	Enyimeket,	Tieidet,	Övéiket,
Határozó:	Enyimektől,	Tieidtől,	Övéiktől.

Ismét Egygyes Szám:

Nevező:	Miénk,	Tiétek,	Övék,
Birtokos:	Miénké,	Tiéteké,	Övéké,
Tulajdonító:	Miénknek,	Tiéteknek,	Övéknek,
Szenvedő:	Miénket,	Tiéteket,	Övéket,
Határozó:	Miéntől,	Tiétektől,	Övéktől.

Többes Szám:

Nevező:	Miéink,	Tiéitek,	Övéik,
Birtokos:	Miéinké,	Tiéiteké,	Övéiké,
Tulajdonító:	Miéinknek,	Tiéiteknek,	Övéiknek,
Szenvedő:	Miéinket,	Tiéiteket,	Övéiket,
Határozó:	Miéinktől,	Tiéitektől,	Övéiktől.

Ezekkel lesznek a' birtokos nevek, minden
szomszédjainkkal ellenkezőképpen csak egy szóba
szorítva a' fő szót, és birtokos névmássát. A'
mit a' római: meus pater; a' német: mein Va-
ter, így a' többek is mind két szóval adnak, az
a' magyarban csak egy, mint. atyám 's a' t.

Nyóltzadik Szakasz.

A' birtokos nevekről.

Négy eset a' Négyszéle esetben kerülnek elő ezen birtokos ne-
 vektől származó ne-
 vek származására. midőn t. i.

a) Mind a' birtokos mind a' birtok egy-
 egy, mint: tollam, késem.

b) A' birtokos egygy, de a' birt dolog
 több, mint: tollaim, késeim.

c) A' birtokos több, a' birtok csak egy,
 mint: tollunk, késünk.

d) Mind a' birtokosok többen vannak,
 mind pedig a' birtok több, mint: tollaink, ké-
 séink. — Lássuk honnan származnak ezen ne-
 vek?

Mindeneknek előtte vissza kell itt emlékez-
 nünk a' milyenséget jelentő mellékező nevekre,
 így: toll, tollas; kés, késes. Ezt tudva

Első eset.

Az első esetben elvetem a'nak s végzőjét,
 és helyette teszem az 1-ső személy m,
 2-dik személy d,

Birtokos ragasztékját, így: tollam, késem;
 tollad, késed; a' 3-dik pedig már gyakran ké-
 szenn találja a' magát, mint: tolla, kése.

Mikor pedig késszen nem találja, a' mint
 hogy ezt rendszerént nem is találhatná soha is;

mert ragaszték nélkül egygy változtatás sem történik a' magyar nyelvben, és itt is ja vagy je volna, mint: pajta, pajtás, ád: pajtája; vese, vesés, veséje, a' melly formállástól tsak szebb hangzás kedvéért távozik el a' harmadik személy birtokossa, valamint minden nyelv tesz ily feláldozásokat. — Három eset forog fenn ezen személy birtokosságának formállására: a) kihagyással, b) átalváltoztatással, c) megtartással.

Kérdés a'nakokáért: Mikor maradhat el ezen charakteristikon j; mikor változik által, és mivé; mikor marad meg végre tulajdon hangjában? Allandó rendszabást adni, a'nál nehezebb, minthogy ezzel némelly újjabb írók olly kíméletlenül bánnak, hogy ott is kiszúrnák, hol a' fülnek fájdalmat, az értelemnek pedig kétséget szülhet a' heréllés. Példákba szorítottam a'nak okáért előbb tapasztalásaimat, nevezetesebb íróinkból véve a' példákat, a' végbetűk rendje szerint. Atya ád atya=tyty; anya, anyja=nyny, mellyeket sokann így is írnak. Báb, ád bábja; lécz, léccze; lúd, lúdja; kefe, kéféje; rőf, rőfe; ág, ága; virág, virágja; ágy, ágya; lágy, lágyja=gygy; koh, koha; terh, terhe; fi, fija; rák, rákja; áll, állja; tzel, tzelja; szél, széle; nadály, nadályja=lyly; vám, vámja; kan, kanja=nyny; sárkány, sárkányja=nyny; holló, hollója; ló, lova; kő, köve; *) pap, papja; zár, zárja, de szokott zára is; kar, karja; sás, sássza; panasz, panaszsa; révész, révészsa; — de rész, része; ősz, őszsa; út, útja; pint, pintje; kovács, kovácsa; pinty, pintye=tyty; bú, búja; tű, tüje; gaz, gazsa; gúzs, gúzsza; zaj, zajja; paréj, paréjja;

*) Ezekben nintsen meg meg újjabb rendetlenség, hanem a' gyökérben lappang a' v.

de vaj, vaja; haj, haja; rév, réve, szív, szíve; műv, műve.

Ezekből a' következő szabásokat adhattjuk:

1) A' magánhangzón végződik, mindenkorja, je ragasztékot vesznek, mint: banya, bányász, lessz: bányája; füge, fügés, fügéje; fi, fias, fíja; kigyó, kigyós, kigyója; kapu, kapus, kapuja; erdő, erdős, erdője; köpű, köpűs, köpűje; himlő, himlős, himlője.

2) A' mássalhangzónn végződők, ha a' milyenséget jelentő melljékes szóban a' gyökértől változtatott betűvel vették a' ragasztékot, itt ja, je ragasztékkal veszik fel; de ha nem változtatottal, csak a, e, mint: pók, pókos, pókja; 's a' t. De agy, agyas, agya; hegy, hegyes, hegye; vaj, vajas, vaja.

3) A' fő név végbetűjének hangját veszik fel a' ragasztékok, ha amazok összevontott mássalhangzón, úgy mint: gy, ly, ny, tz, ts, ty, zs betűkönn végződnek — A' magános betűk közül, az s, és z tartanak ezekkel, így lessz: lécz, léczcze; jobbágy, jobbágygya; pedig jobb volna jobbágyja=gggy; gu'saly, gu'salyja=lyly; bálvány, bálványja=nynny; lovász, lovászsza; gyólts, gyóltsa; konty, kontyja=tyty; sas, sassa; gaz, gazza; gőz, gőzze.

4) Egésszen kihagygyák az f, — ha vannak ilyen eredeti szavaink, — h, és v betűkönn végződők, mint: rőf, rőfe; méh, méhe; rév, réve. Így hagygyák ezt ki, a' már kihagyást szenvedett szavaink is, mint: halom, halmos, lessz halma; fogoly, foglyos, foglya; szerelem, szerelmes, szerelme; gödör, gödrös, gödre.

Ezen birtokos szavak körül még egygy különösséget kell megjegyezniünk, melly szerint a'

magos hangúak a' ragasztékjokat gyakran i-vel veszik. Kiváltképpen a'kor szeretik pedig ezt, midőn határozók követik, mint : szemiben mondotta ; pénzire sem kaphat; kezinn érték 's a' t. szemében, pénzére 's a' t. helyett. E' szerint azt kell gyanítanunk, hogy éppen ezen hosszú é betűnek i-vé változása hozta ide bé ezen ragasztékot, mely már a' nevezőben is, kivált némelly tájakonn, közönséges szokásban vagyon, mint: hogy köbli a' búzának? — köble helyett.

Még más esetben is kerül elő ezen bírtokos i ragaszték; a' midőn t. i. több bírtokról van a' szó; így Mikes Kelemennél lap 176: „több tartományiban“, tartományai helyett; lap 179: elvette sok szenvedésinek jutalmát“ szenvedései helyett. — Illyen esetben jó volna mindenkor kihagyó jellel élnünk az írásban, hogy így a' kezdők zavarodásba ne jöjjenek, minthogy i ragasztékkal lessznek a' származást jelentő mellyékes nevek is, mint fellyebb lap 49. szám 2. láttuk.

A' második esetben, midőn t. i. a' bírtokos egygy, a' bírtok pedig több, az első személyt illető, a'ím e'ím ragasztékot vesz fel, mint: jobbágyaim, kintseim; halmaim, szerelmeim 's a' t. — A' második személyt illetők „aid, ei d“ jobbágygyaid, kintseid; halmaid, szerelmeid. — A' harmadik személyé: „ai, ei“ jobbágygyai, kintsei; halmai, szerelmei.

Második
Eset.

A' harmadik esetben, midőn a' bírtok egygy, de a' bírtokos több, az első személyt illető ragasztékja: „án k, un k, ün k“ mint: atyánk, anyánk, jobbágyunk, halmunk, kintsünk, szerelmünk. — A' második személyt illetők ragasztékja: „átok, atok, otok, etek, ötök“ mint: atyátok,

Harmadik
Eset.

anyátok; lúdatok, lovatok, gondotok, hegyetek, ökrötök. — A' harmadik személyé: „ok, ek“ — ezt sokann ok ragasztékkal, — így mi: attyok, annyok, ökrök, tükrök, hitek, sérelmek; ezen utolsókat mások: hitök, sérelmök. Ez talám csak azért nem tesszik a' nagyobb résznek mivel különözés; de ha szinte csak az volna is, még is méltán be lehetne közönségesebben vennünk, az éppenn ilyen többesektől leendő különbböztetés okáért.

Nagyobb villongás forog Íróink között e'ről: „ok“ álljon é, vagy „a“; „ek, ök“ é, vagy „e“ — p. o. hasznok, vagy haszna, ökrök, vagy ökre? — A' mi a' rendességet illeti, látni való hogy az elsőbbek azok, mivel ez utóbbiak az első esetet illetik, a' mint láttuk, hol a' bírtok nem sokasul; ha mindazonáltal két értelműséget kell a' költsönözéssel kikerülnünk, fogadjuk el a' jeles Írók példa adását, és éljünk — de csak szükség idején — egygyessel a' többes helyett. Vedres István, a' Szegedi Műsákban ük ragasztékot ajánl. Ez is csak tájjéki szokás — provincialismus — rossz nints benne, de szépség sints. Azonban, míg a' betűn versengenénk, írjunk akármedly szokás szerént; csak a' tárgy legyen felséges, tapasztalni fogjuk, hogy a'nak olvasása közben minden kitsinységekről meg fog-nak felejtkezni gúnyolóink.

Negyedik
Eset.

A' negyedik esetben, hol mind a' bírtokos mind a' bírtok több, az első személyre nézve: „áink, aink, ein k“ a' ragaszték, mint: atyáink, juhaink, ökreink. — A' második személyre „áitok, aitok, eitek“ atyáitok, juhaitok, ökreitek. — A' harmadik személyre nézve pe-

dig: „aik, eik“ ragasztékot vesznek fel, mint: atyaik, juhaik, őseik, szüléik, sérelmeik.

Mind ezen bírtokos neveket úgy lehet és kell hajtogatnunk, mint akár mely más közönséges nevet. Az előttök álló mellyékes nevek, és más szavak szint' úgy változhatatlanok mint egyébűtt, így: édes jó atyám, édes jó atyámé 's a' t.

Igy változhatatlanul maradnak előttök a' névmások is, mint: én atyám, én atyámé, én atyámnak 's a' t. A' többes számban is: a' mi atyáink, a' ti őseitek, a' ti őseiteket 's a' többi. Ezeknek követése szerint az „ők“ből is elmarad a' k, és úgy veszik fel a' bírtokossokat, mint: az ő juhaik, az ő sérelmeik. Ezt némelly újjabb Írók hibának vélvén, meg akarják benne tartani a' k-t, mint a' többesnek karakteristikonját: de nem veszik ők észbe, hogy a' mi, és ti, szint' úgy elvetették már a' többes k-ját, azért még is jó a' sok százados szókötés: Mi atyánk! — Ez nem hiba, hanem a' nyelvnek sajátsága, melly szerint eggyeggy karakteristikon, az egész szókötésre kiterjeszti erejét.

B é f e j e z é s.

Megvallom minden támadható ótsárlóim előtt, hogy sok helyenn, nem mindent kimerítő szabás látszik állani. — Én kezdőköt oklatók számára irtam útmutatásomat; ha az Isten életemnek, Nemzetem pedig igyekezetemnek kedvez, a' nagyobbak, és gyakorlottabbak számára adandó szókötés Tudománya — Syntaxis — leszen az, hol nagyobb kiterjedéssel szólhatnak majd minden egygyes szavainkról 's szóllás formáinkról. Ha ezekben engem más fellyül múl, vagy megelőz; Betűzésünk előmenetelén örvendő lélekkel fogom szemlélni; nekem úgy is még az Igékről, 's egyéb hátra maradt részeiről a' beszédnek, tanítanom leszen első kötelességem.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

